

UNIVERSITAT DE BARCELONA.
ESTUDI GENERAL DE LLEIDA, 1991

POBLACIÓ, FAMÍLIA I TREBALL A LA LLEIDA
DEL SEGLE XVI.

Tesi presentada per a l'obtenció del grau de doctora per:

MARIA JOSÉ VILALTA I ESCOBAR.

Director: **Dr. ROBERTO FERNÁNDEZ DÍAZ.**

UNIVERSITAT DE BARCELONA.
ESTUDI GENERAL DE LLEIDA, 1991

POBLACIÓ, FAMÍLIA I TREBALL A LA LLEIDA
DEL SEGLE XVI.

VOLUM PRIMER

Tesi presentada per a l'obtenció del grau de doctora per:

MARIA JOSÉ VILALTA I ESCOBAR.

Director: **Dr. ROBERTO FERNÁNDEZ DÍAZ.**

CAPÍTOL 5

LA LEGITIMACIÓ DE L'AMOR I LA VIDA FAMILIAR

CAPITOL 5 - LA LEGITIMACIÓ DE L'AMOR I LA VIDA FAMILIAR.

La família és la cèl·lula base de la societat. És el garant del manteniment d'uns determinats comportaments públics dels individus i, a la vegada, és l'òrgan fonamental a través del qual es perpetua l'ordre social establert, per mitjà del control sobre la transmissió de la propietat. El matrimoni és la porta ineludible a traspasar abans que un nucli familiar es pugui constituir i aquest importantíssim pas no es dona, solament, sota les pulsions de l'amor, sinó que és la mateixa societat, amb les seves normes i amb els seus propis ritmes vitals, la que marca l'acceleració o l'aleritiment en les possibilitats dels individus joves d'organitzar la seva vida independent dels lligams paternals (1) Parlar d'aquests vincles familiars ens situa en la importància que, en les societats del feudalisme tardà, assoleix la figura del pare com a controlador de la vida i l'autonomia dels fills, com a gestor de patrimonis, sovint migrats, i com a eix entorn del qual gira

---

(1)- Diu R Rowland "La nupcialidad es la menos "natural" de las variables que caracterizan un sistema demográfico. El matrimonio no sólo resulta de un acto voluntario por parte de los contrayentes (o de alguien por ellos) sino que también se traduce en la creación de una nueva célula del organismo social. Sea porque dé origen a la creación de una nueva unidad doméstica, sea porque se traduzca en la prolongación de un linaje o de una "casa" preexistente, el matrimonio constituye un momento del proceso de reproducción de las estructuras sociales y refleja el modo en que viene socialmente organizada y controlada la reproducción biológica de las poblaciones. Estudiar los determinantes socioculturales y socioeconómicos de la nupcialidad es una manera de acercarnos al modo de articularse la dinámica intrínseca y la organización social de una población" ("Sistemas matrimoniales en la Península Ibérica (siglos XVI-XIX). Una perspectiva regional" a V. Pérez Moreda y D.S. Reher (eds.), Demografía Histórica en España, p. 72). En aquest sentit, la perspectiva d'anàlisi adoptada per E.A. Wrigley i R.S. Schofield es coincideix en el sentit de desatendre el paper determinant que tradicionalment s'havia adjudicat a la mortalitat com a reguladora del joc del creixement i/o la davallada dels efectius poblacionals, atorgant un molt major protagonisme a la nupcialitat com a peça d'equilibri (vegeu The population history of England (1541-1871). A reconstruction Cambridge, 1989, especialment el capítol núm 9, a carrec de R. Lee pàg. 356-401)

l'autonomia o submissió de tot els que a ell estan lligats per relacions de parentiu (2).

Però, no estem intentant aquí teoritzar sobre el significat i funcions de la família moderna, altres ho han fet millor. Estem davant el repte d'aprofundir en els comportaments matrimonials dels il·lustrats del segle XVI de cara a perfilar millor els seus ritmes vitals, els seus interessos personals, els frens que actuaven sobre les expectatives vitals: les seves actituds davant l'amor i el matrimoni. Dues seran les imprescindibles vies d'anàlisi: d'una banda, la trajectòria quantitativa d'evolució de la nupcialitat i, d'una altra, la manera com aquesta afecta en l'organització d'alguns fonamentals comportaments familiars. Anem per parts.

---

(2) Algunes reflexions i teoritzacions ineludibles sobre el concepte de família als temps moderns es poden trobar sense intentar aquí assolir una molt difícil exhaustivitat a F. Le Play L'organisation de la famille selon le vrai modèle signalé par l'histoire de toutes les races et de tous les temps Paris 1971 qui planteja la ja tan questionada teoria del predomini en les societats tradicionals d'un model de família extensa. P. Laslett i R. Wall (eds) Household and family in past times Cambridge 1972 a. dossier "Famille et société" Annales E.S.C. 1972 A. Manoukian (ed) Famiglia e matrimonio nel capitalismo europeo Bolònia 1974 A. Armengaud La famille et l'enfant en France et en Angleterre du XVIe au XVIIIe siècle. Aspects démographiques Paris 1975 P. Goubert, La famille, l'enfant et l'éducation en France et en Grande Bretagne du XVIe au XVIIIe siècle 3 fascicules Paris 1975 J. L. Flandrin Origines de la famille moderne Barcelona, 1976 DD AA "Famiglia e comunità. Storia sociale della famiglia nell'Europa moderna" Quaderni Storici num 33 1976 M. Barbagli (ed) Famiglia e mutamento sociale Bolònia 1976 J. Cuisenier (ed) The family life cycle in European societies Paris 1977 E. Shorter Naissance de la famille moderne Paris 1977 G. Bouchard "L'étude des structures familiales préindustrielles pour un renversement des perspectives" Revue d'histoire Moderne et Contemporaine t. XXVIII 1981 pp 545-571 M. Anderson Aproximaciones a la historia de la familia occidental (1500-1914) Madrid 1982 A. Plakane Kinship in the past. An anthropology of European family life Worcester 1984 J. Goody La evolución de la familia y el matrimonio en Europa Barcelona, 1986 DD AA Historia de la familia Madrid 1988 I. Moll "Historia Económica. Historia de la Familia. Una relación a consolidar" Áreas num 10 1989 pp 41-47 DD AA "Familia y sociedad" Gestes. Taller de Història, num 1 1989 pp 15-150 R. Metali "La familia com a cèl·lula de producció i reproducció a l'Edat Moderna: estat de la qüestió" Manuscrits num 8 Bellaterra, 1990 pp 105-138 F. Chacón (ed) Historia social de la familia en España Alacant, 1990

5.1- ELS CASAMENTS. LES OSCIL·LACIONS DE L'ESTABILITAT.

Res no és més dependent de les fluctuacions econòmiques que la possibilitat dels individus de fundar una nova llar. Qualsevol inestabilitat conjuntural pot fer reduir les expectatives vitals dels individus, ajornant-les o suprimint-les per causa d'una necessària fugida o bé per assot de la mort que no distingeix ni edats ni sexes a l'hora de reclamar les peces a cobrar. El casament és un pas que depèn de nombroses circumstàncies, de no sempre fàcil interpretació, que poden fer fluctuar les seves quanties anuals sense una justificació concreta dels perquès de tals ritmes. És un fenomen "obert" (3). En qualsevol dels casos, hi ha un cert acord en afirmar que el volum total de casaments a Catalunya va estar condicionat en tot moment per l'"status" socio-econòmic, no tant dels contraents, com de llurs famílies (4), i aquí és on cal cercar algunes de les explicacions que justifiquen la trajectòria de la nupcialitat.

En primer lloc, s'ha de fer una primera precisió de tipus documental. L'estudi de la nupcialitat que realitzarem en aquest treball no s'allarga a través de tot el segle. Ja s'ha parlat suficientment de la irregularitat d'elaboració i conservació de registres parroquials en dates

---

(3)- Tal és la definició de F. Sánchez Montes quan diu que la nupcialitat és "la més expuesta a variaciones por causas externas a ella misma. Podríamos decir que la nupcialidad se nos presenta como un fenómeno abierto su suceso característico es el propio matrimonio ( ). Su análisis por tanto no sería simple realizable con tan sólo uno de los elementos (un bautizado o un fallecido). Se trata de un análisis doble en el que se deberá tener en cuenta los efectos y relaciones que causan un elemento sobre otro. Por todo lo expuesto es por lo que hablamos de nupcialidad como fenómeno abierto. Sobre él influyen multitud de factores que abarcan desde los culturales a los económicos y desde los políticos a los religiosos, cada uno de ellos interviene de modo y grado diverso." (La población granadina, pp. 119-120). Altres encara van més lluny: "plus encore que les actes de baptêmes ou décès, l'acte de mariage a une valeur autre que simplement démographique et constitue une source essentielle de l'histoire sociale." ratificació que justifica bona part de l'enfocament d'aquest estudi i que fem totalment nostra (P. Guillaume et J.P. Poussou, Démographie historique, p. 185).

(4)- R. García Cárcel, Historia de Cataluña, p. 200; A. Simón, "La familia catalana en el Antiguo Régimen" a J. Casey i altres, La familia en la España Mediterránea, p. 79.

tan avançades de l'inici dels temps moderns, fet sempre original, tot i seguir una tradició molt mediterrània. Si bé, en el cas dels baptismes, la cronologia de l'inici dels registres es remunta a l'acabament de l'Edat Mitjana, la inscripció dels matrimonis no s'estableix fins les acaballes de 1547, cosa que restringeix l'abast temporal de les conclusions que aportarem, però no els hi dóna pas menor entitat, a causa de la notable riquesa de la informació que es desprèn de l'estudi detallat dels casaments. Calia comentar aquesta mancança abans d'entrar en l'anàlisi de l'evolució i de les principals tendències de comportament. Amb tot, encara cal fer una altra especificació d'ordre metodològic. Per a introduir-nos en el món quantitatiu de la trajectòria de la nupcialitat, hem utilitzat una proposta d'anàlisi idèntica a la seguida per a l'estudi de la natalitat, per tal d'unificar els criteris de cara a la comparació de les sèries i a la extracció de valoracions sobre els comportaments implicats. No ens entrem en més i entrem ja, quantitativament i qualitativa, en el món de la institucionalització de l'amor.

Si irregular és el comportament secular de la natalitat, la nupcialitat encara el guanya amb més amplitud. El camí de les fluctuacions en el nombre d'enllaços matrimonials és un recorregut en ziga-zaga que sembla no tenir cap ordre ni concert (vegeu quadre núm. 16 i gràfica núm. 20). En conjunt, l'amplitud de les anades i vingudes dels casaments acaba per traçar una tendència linial gairebé estable, gairebé horitzontal, cosa que indubtablement ens indica que no hi ha canvis profunds de cap tipus que afectin a la manera com la societat viu i accedeix a la institució matrimonial (vegeu gràfica núm. 21). No hi ha indicis de l'existència d'algun tipus d'incentiu a augmentar sobtadament el nombre dels casaments i tampoc no hi ha cap fre bruscat que impedeixi a la gent de casar-se amb la

normalitat habitual. Res no canvia al llarg del període estudiat i la lleugera tendència a l'alça que palesa la trajectòria secular no és altra cosa que un pàlid reflex del creixement, que havíem verificat en parlar del nombre de nens i nenes que neixen a la ciutat, al llarg d'aquests anys sota el signe de l'expandiment (5). Ni tan sols l'anàlisi dels casaments en funció dels anys agraris no ens aporta cap novetat, ni en les conclusions a establir, ni en la delimitació de les etapes que caracteritzen l'evolució de la centúria (vegeu gràfiques núms. 24 i 25). Fins i tot, un índex tan poc explicatiu com és la taxa bruta de nupcialitat es manté en nivells estables als voltants d'un 16 per mil (6)

Cal deduir de totes aquestes inicials evidències numèriques que no existeix cap tipus de fluctuació significativa en les quanties de la nupcialitat?. Res no seria més inexacte i cal, per tant, revisar les oscil·lacions en el curt termini. La ponderació de la trajectòria a través de la quantificació proporcional en base a un any, tipificat com a índex base (1554=100), juntament al càlcul de les mitjanes mòbils per períodes de cinc anys (vegeu apèndix núm 4 i gràfiques núms 22 i 23) ens permet, solament, palesar el caràcter més o menys exagerat dels anys dels màxims i els dels mínims (7). Donem-hi un cop d'ull.

---

(5)- Aquesta trajectòria de la nupcialitat acostuma a ser un lloc comú. Com diu J.A. Salas "el estudio de la evolución a largo plazo de matrimonios y defunciones no presentaba evidentemente un interés similar al de los nacimientos. En el primero de los casos, el hecho viene motivado por las escasas diferencias en el número de los contrayentes a lo largo del periodo; ya que, si bien es cierto que en años concretos se pueden producir alteraciones muy notables, examinados en periodos largos no se aprecian grandes diferencias." (La población de Barbastro, p. 148)

(6)- La taxa bruta de nupcialitat sobté del quocient entre el nombre de matrimonis en un any i la població mitja estimada en aquell any. Al 1553 els 72 casaments que se celebren (quadre núm 16) posats en relació amb les quanties censals (quadre núm 4) ens donen una taxa entre un 16.2 i un 16.4 per mil. A finals de segle els 106 casaments del 1600 relacionats amb la població calculada per 1618 evidencien una taxa de 16.2 per mil, relació aquesta darrera fictícia perquè no es correspon l'any evaluat de la nupcialitat amb l'any censal; cosa que es pot justificar enmig de l'absència d'altres dades i per l'estabilitat en els comportaments de les societats del feudalisme tardà.

(7)- En aquest sentit, ni tan sols la proposta metodològica de B. Barreiro Mallón per a calcular els cicles dels màxims i els mínims i els períodes cronològics en ells compresos no ens ha permès d'establir una més clara periodificació de les fluctuacions en l'accés al matrimoni dels llaidatans i, per aquest motiu, hem

Les anades i vingudes en les quanties dels casaments evidencien una certa similitud amb els ritmes de la natalitat o, si més no, els primers incideixen en els ritmes de la segona. Es pot, així, observar una certa correspondència entre anys on la nupcialitat baixa visiblement, amb un descens, en els anys posteriors, en el nombre dels nascuts. Aquest pot resultar un exercici d'anàlisi entretingut i que a la llarga, solament, permetria constatar l'obvietat de què en davallar els casaments és quasi segur que també ho fa la natalitat posterior, sabent que, en termes generals, els intervals protogenètics acostumen a no espaiar el primer naixement gaire lluny del primer aniversari de convivència dels recentment casats (compareu, si de cas, les corbes conjuntes traçades en les gràfiques núms 30 i 31). En tot el període, la situació més curiosa es produeix en les proximitats del 1586. És l'any on es constata una de les puntes a la baixa més notables en el nombre de batejats, precedida per comportaments similars en els anys anteriors, baixa seguida d'una sobtada pujada al 1587 que es correspon amb el cim més alt dels esposos del segle en l'any anterior. Així, en tal any, es fan curiosament simultànies dues de les més exagerades quanties a l'alta o a la baixa de la nupcialitat i la natalitat del segle, que, tret del valor anecdòtic que puguin tenir, ens demostren com ambdós comportaments estan íntimament entrelaçats.

A més, en l'esdevenidor anual, també, podem constatar la incidència dels períodes més crítics, en particular pel que fa a la mortalitat. Només cal revisar la davallada que es produeix en la dècada dels setanta una de les més crítiques pel que fa al volum dels casaments, i, posteriorment, la nova desestabilització que tots els indicadors

demogràfics evidencien com a punt i final de la centúria. En conjunt, se celebren al llarg dels cinquanta-dos anys estudiats un total de 4.347 casaments (8), que comporten una mitjana anual de l'ordre de 83,6 que caldrà posar en relació amb les mitjanes decennals per tal d'establir millor els moviments de la nupcialitat a curt termini.

Els comportaments entorn a l'accés al matrimoni estudiats per decennis ajuden a precisar millor els ritmes de les oscil·lacions (quadre núm. 17 i gràfiques núms. 26 i 27). Dos són els fets particularment més simptomàtics: primer, el visible declivi experimentat en la dècada dels anys setanta, moment en què també s'atura el pols més vital de la natalitat, i, segon, la davallada més suau dels darrers anys del segle. Contràriament, l'època més plena d'energia és la dècada dels vuitanta. Com cal interpretar-ho? La trajectòria inicial posa de manifest un certa puixança en la possibilitat dels nois i les noies de contreure matrimoni. Són els anys on s'inicia l'onada més potent d'arribada d'emigrants i, això, fomenta l'obertura dels lleidataris envers els nouvinguts i un auge en les possibilitats efectives de canviar d'estat civil. A poc a poc, la vitalitat es farà fugissera i els anys setanta són durs arreu. Es tambaleja l'auge en el nombre dels nounats i es redueix la quantia dels casaments. Són anys durs i les butxaques familiars així ho percebien amb claretat. Aquesta sotragada puntual provocarà una immediata recuperació posterior que permetrà, a la vegada, que els valors de la natalitat finisecular es mantinguin amb pujades i baixades (9). Les

(8)- Xifra que resulta de restar els nou casaments de l'any 1547 que és de referència incompleta, perquè l'enregistrament s'inicia al mes d'octubre. A.C.L. Llibres Sagramentals. Casaments de 1547 a 1565 reg. 19

(9)- No hem entrat en el detall de la comparació exhaustiva de les trajectòries de la nupcialitat amb altres estudis monogràfics locals perquè sembla haver un cert acord, ratificat per gairebé tots els historiadors en què, primer, els casaments reproduïen les grans línies de la natalitat, amb ineludibles desfassaments temporals i, segon, no són directament significatius del creixement o decreixement de la població perquè el seu nombre depèn d'altres variables i els seus efectes demogràfics s'espaien en el temps. Així ho resumeix, M. Rodríguez Cancho: "la evolución de la curva permite observar una frecuencia anual de enlaces matrimoniales muy uniforme. Dicha curva presenta cierta correspondencia con la de la mortalidad. Así, en los movimientos a

tendències del comportament intern de cada decenni ratifiquen el traçat de la trajectòria (vegeu apèndix gràfic núm. 2).

5.2- EL CICLE ESTACIONAL DE LA NUPCIALITAT.

Pot resultar extrany, però la gent de l'antic règim no es casa quan vol, ho fa quan pot i quan la deixen. Novament, el calendari laboral, les disponibilitats econòmiques i els interdictes religiosos definint la vida quotidiana de tots els ciutadans (10). És un lloc comú en totes les monografies locals parlar del pes de dues prohibicions de caire religiós: quaresma al març i advent al desembre. No sempre s'obeeix la prohibició, però perviuen de manera clara en les actituds col·lectives de la gent i, és, precisament en el matrimoni, on més es nota la influència de la religiositat en la vida quotidiana.

El pes de la normativa catòlica no és quelcom a menystenir en el moment d'analitzar comportaments que corresponen a l'espai de socialització dels individus. Casar-se és un acte que es fa de

---

corto plazo se aprecian las influencias de los años críticos y el creciente número de las defunciones provocará un aumento proporcional de los matrimonios expresivo de una reacción biológica que pretende contrarrestar la situación crítica de la población ( ) La curva de matrimonios obtenida no siempre se corresponde con la de nacimientos años de escasa natalidad y de numerosas defunciones presentan incrementos de nupcias pero la correspondencia entre ambas curvas natalidad y nupcialidad se advierte al comprobar que a un máximo de matrimonios le sigue un auge de nacimientos ( ) Es decir, existe una relación entre ambas curvas pero con lógicos desfases temporales. * Fem totalment nostre el conjunt de les afirmacions que planteja M. Rodríguez Cancho La villa de Cáceres en el siglo XVIII, pp. 89-90

(10)- "Le mouvement saisonnier des mariages est le plus homogène de tous dans la France. Il est conditionné très étroitement par des prescriptions religieuses; en outre, le creux de l'été s'explique par les gros travaux agricoles qui se déroulent à cette époque de l'année. Les courbes sont très significatives." a P. Guillaume et J.P. Pousseu Démographie historique p. 183, amb un recull balanç de verificació en base a les tendències observades en onze parròquies franceses rurals i urbanes a la p. 184. Aspecte que també s'acomplexa de manera gairebé mimètica en els moviments estacionals anglesos, delimitats a través de mètode agregatiu a E.A. Wrigley i R.S. Schofield, The population History of England, pp. 298-305. Per a més referències, vegeu A. Armengaud, La famille et l'enfant en France et en Angleterre du XVIe au XVIIIe siècle. Aspects démographiques, Paris, 1975 pp. 34-35

portes enfora i cal anar amb cura de no desmarcar-se del que habitualment fa tothom, no solament a Lleida, sinó gairebé a tot el territori de la Monarquia. Seria ara absolutament feixuc iniciar un rosari de referències verificadores dels condicionaments religiosos en l'estacionalitat dels comportaments matrimonials. De tota la tradició de monografies locals sobre la demografia hispànica moderna, gairebé totes són concloents en tal ratificació. Així, des dels cicles extremerys (11), fins als de l'altiplà castellà (12), les valls navarreses (13), els nuclis rurals valencians (14), la vega murciana (15) o les planures aragoneses (16), tots s'acompleixen en el traçat de la corba la constatació de les caigudes de març i desembre. Les diferències, si de cas, provenen de la manera com en alguns llocs se suavitza el perfil, cosa que, sovint, s'acostuma a produir en nuclis urbans, com és el cas de Granada (17), o desapareix totalment la inflexió, com és freqüent en l'evidència palesada en el territori gallec (18).

---

(11)- I Teston Amor sexo y matrimonio pp 124-129; M. Rodríguez Cancho La villa de Cáceres pp 245-250, tot i que cal precisar que a Extremadura pesa de manera molt més important el calendari laboral ja que mentre a Cáceres no s'acompleix l'interdicte del desembre, el conjunt rural sembla que pesa menys el de març. Cal aquí no menystenir un factor que sovint no es té en compte i és el fet que en funció de la jurisdicció territorial de cada diòcesi les normes poden variar i no oblidem que la divisió del territori peninsular per bisbats era una de les fonamentals en el moment de delimitar àmbits de jurisdicció

(12)- L.M. Rubio Pérez, La Bañeza y su tierra, 1650-1850. Un modelo de sociedad rural leonesa, León, 1967 pp 115-116

(13)- A. García-Sanz, Demografía y sociedad de la Berranca pp 230-232

(14)- Els casos de Bellreguard, Nules i Guadalest poden ser prou significatius vegeu Casanova, Muñoz, Puig, Lentis règim demogràfic en una comunitat rural, pp 105-113

(15)- F. Chacón, Los murcianos del siglo XVII. Evolución, familia y trabajo Murcia 1926 pp 100-104, on es nota molt més l'interdicte al març que al desembre i les corbes són molt més marcades a la ciutat que al camp cosa que no acostuma a ser habitual

(16)- J.A. Sales, La población de Barbastro, pp 199-201

(17)- F. Sánchez-Montes, La población granadina, pp 160-164

(18)- Sembla ser que, excepte en pocs casos molt localitzats, la societat gallega no feia gaire cas dels interdictes religiosos tal i com ratifiquen els estudis de B. Barreiro Mallón, La jurisdicción de Xallas, p 396 i J.M. Pérez García, Un modelo de sociedad rural del Antiguo Régimen, pp 108-109, on l'única excepció és el cas de Grove. També podeu revisar la significativa diferència en el comportament matrimonial dels gallecs a "Interior y costa: dos muestras de una estructura demográfica antigua en la Galicia rural", del primer dels autors, i a "Demografía tradicional de dos localidades de la Galicia atlántica" ambdós a A.P.J.M.A.C.H., pp 396-397 i

La realitat catalana és significativament peculiar, fins i tot, en els àmbits urbans. Les punxes de març i desembre són realment molt més pronunciades del que acostuma a ser habitual en la realitat peninsular, comportament que resulta més proper al constatat en la majoria dels nuclis parroquials francesos (19), que és definit com a "creux" o "fléchissement" per la gran majoria dels historiadors, a causa de la brusquetat que imposen al traçat del perfil de la representació gràfica. Si comparem els resultats de l'estudi de la distribució mensual dels casaments a la parròquia de Sant Just de Barcelona, al llarg del segle XVI, juntament als del seu entorn rural, trobarem una fortíssima correspondència amb els veïdatans, encara que els valors numèrics siguin més suaus a Barcelona que a Lleida, en comparació amb els mesos anterior i posterior (20). Així, la caiguda de març assoleix a la primera de les ciutats un valor, en termes proporcionals (21), de 73 al març i 8 al desembre, mentre que a la segona els valors són de 15,87 i 7,26 respectivament (vegeu apèndix núm. 3 i gràfiques núms 28 i 29). A la capital de Ponent, en tot un segle, sobre un total de 4.356 casaments, solament se'n celebren 59 al març i 27 al desembre i seria bo saber quants de tots aquests no són fruit d'una "ineludible" precipitació. Certament, els valors absoluts són més expressius que llur transformació en xifres proporcionals.

A poc a poc, al llarg dels tres segles de la modernitat, la força dels comportaments guiats encara per les normes més estrictes del

---

(19)- J. Ganiage, Trois villes de l'Île de France. Étude démographique, Paris 1963, p. 53. M. Lachiver, La population de Meulan, p. 78. J. P. Bardet, "La démographie des villes de la moderne XVIe et XVIIIe siècles. Mythes et réalités", Annales de démographie historique, Paris 1974, pp. 123-125. A. Croix, Nantes et le pays nantais, pp. 74-78, entre altres.

(20)- J. Andreu i A. Simón, "La població de Barcelona", p. 25-27.

(21)- Per a verificar el mètode de càlcul de la proporcionalitat mensual dels valors seculars, vegeu L. Henry, Manual de Demografia, pp. 75-77.

catolicisme -que no considerava adient impartir benediccions en mesos on calia viure d'una manera austera i abocada a la penitència- va perdent implantació arreu, tal com ho posa de manifest la realitat barcelonina i com investigacions, encara per endagar, probablement, ho constataran de la realitat lleidatana. Queda encara molt camí per recórrer a una molt interessant branca de recerca en història social que intenta esbrinar la manera com s'han anat entrelligant i dissolent aquests i altres mecanismes vinculats a les estructures més profundes de comportament dels individus i, a la vegada, a les formes més evidents de les actituds públiques i de les mentalitats col·lectives, de la cultura popular i de la omnipresència de la religió com a un dels més troncats eixos vitals de la vida quotidiana (22)

Encara, però, resten algunes qüestions d'ineludible explicació. El tret més peculiarment distintiu dels comportaments estacionals no és altre que la influència profunda del calendari del cicle de treball. Aquest sí que és un pes que es manifesta de manera desigual en els mesos, però absolutament comú arreu (23). Desigual perquè cada una

---

(22) Cal no oblidar el directe lligam que l'estudi de comportaments d'entrada, estrictament demogràfic té amb moltes de les pautes fonamentals d'allo que els francesos han denominat mentalitats i que altres en diuen vida quotidiana o cultura popular. La demografia està massa aprop dels grans misteris d'una vida que per als escassament lletrats homes del passat era de complexa interpretació en els seus més primaris comportaments i sobre la qual moltes normes de sociabilitat pública exercien una ineludible força de control des d'àmbits de poder molt diferents i amb interessos no sempre coincidents. És molt el que ja s'ha escrit sobre aquestes qüestions i des de enfocaments possibles molt variats citem-ne algunes destacades referències: M. Bégin La cultura popular en la Edad Media y el Renacimiento Madrid 1968. P. Burke Popular culture in early modern Europe Londres 1978. J. Caro Baroja Las formas complejas de la vida religiosa (siglos XVI y XVII) Madrid 1965. Y. Castan Honnêteté et relations sociales au Languedoc, 1715-1780 Paris 1974. W. Christian Local religion in Sixteenth-Century Spain Princeton 1961. P. Dermon Le mythe de la procréation à l'âge baroque Paris 1961. N.Z. Davis Society and culture in Early Modern France Stanford 1975. J.L. Flandrin Les amours baroques, XVIe-XIXe siècles Paris 1975. Le sexe et l'Occident. Evolution des attitudes et des comportements Paris 1981. F. Lebrun La vie conjugale sous l'Ancien Régime Paris 1975. R. Mandrou De la culture populaire aux XVIIe et XVIIIe siècles Paris 1974-75. R. Muchembled Culture populaire et culture des élites dans la France moderne (XVIe-XVIIIe siècles) Paris 1978. C.M. Russel Società, chiesa e vita religiosa nell'Ancien Régime Nápoles 1976. M. Vovelle Ideologies y mentalidades Barcelona 1985. DD AA 'La cultura popular en el Antiguo Régimen' Debats num 1. València, 1982 i en termes de debat 'La història de les mentalitats una polèmica oberta' Manuscrits num 2. Bellaterra, 1985.

(23)- No cal aquí fer ja distincions entre els models de les monografies franceses, angleses, italianes o hispàniques: el pes del calendari del treball defineix les disponibilitats de la gent per casar-se. Com diu A.F. Cardemone: 'appare evidente che il ciclo stagionale del matrimonio risultava a Bitonto condizionato soprattutto

de les diverses organitzacions productives camperoles té els seus propis ritmes -no té res a veure l'agricultura de cereals, amb la de la vinya, o amb la del blat de moro, per posar uns senzills exemples- i comú perquè, en general, es constata el pes del condicionant econòmic-laboral en tots els cicles estacionals, tant urbans com rurals. Quan en P. Goubert afirma que "...esta sociedad es, antes que nada, una sociedad rural que se organiza en función de la tierra..." (24), està posant en evidència la realitat de què, sigui quina sigui la manera de viure de cada individu aïllat, la cosmovisió general vindrà definida pels ritmes que imposa el temps agrari

A Lleida, això assoleix gairebé la categoria d'axioma. Entre desembre i març, la gent no està molt atrafegada al camp i, a més, l'espai entre els dos interdictes és tan curt que s'aprofita al màxim per casar-se i per preparar la nova llar de cara a les properes dures feines de l'estiu. El gener acumula la punxa més alta de l'any amb una proporció de 201,73 casaments. Després de quaresma, estem en primavera, el bon temps és engrescador, la gent no està ja tan preocupada per malalties i misèries pròpies de l'hivern i la corba torna a pujar significativament: el més de maig és una nova fita a tenir en compte en el camí anual (índex de 131,26). Un cop s'inicia el juny, la cosa inicia la davallada. El cereal comença ja a estar al punt de maduració i les dalles i la falç són ja els estris que més correntment tenen entre mans els camperols. De juliol a octubre, els casaments es queden com estabilitzats en un lent esmoreïment: la gent es casa però sense urgències, a poc a poc, ara tu ara jo, i així els índexs d'aquests mesos, crucials per a la subsistència hivernal, romanen gairebé

---

de fetten economic: cioè dall'intensa attività che la popolazione svolgeva nelle campagne durante i mesi di giugno e luglio", e "il ciclo stagionale dei matrimoni, delle nascite e dei decessi a Biorno dal 1661 al 1800". E. Sori (ed.) *Demografia storica*, Bologna, 1975, p. 232. És solament un exemple de la uniformitat i real extensió geogràfica de tots aquests comportaments.

(24) P. Goubert, *El Antic Regimen. La sociedad*, Madrid 1960³, p. 41.

inamobibles als voltants d'un valor mitjà de 81,9. Novembre és com un toc d'atenció, és la darrera oportunitat de l'any i la gent l'aprofita àmpliament: és com el maig dels mesos freds.

Tots aquests elements pertanyen a l'espai vital dels individus que s'expressa de manera pública. Cal ara entrar en la vida privada, en la manera com s'articulen les bases que sentaran la pauta de la convivència domèstica, és a dir, les bases de definició de la vida familiar des del moment en què homes i dones accedeixen a la institució matrimonial.

5.3- LES BASES DE LA VIDA FAMILIAR.

Tot casament dona peu a la consolidació d'un nucli familiar nou. Quines són les principals característiques de l'estructura familiar a la Lleida del segle XVI? La pregunta és molt ampulosa en funció del què realment ens permet de respondre la documentació que tenim al nostre abast. Seria un "desideratum" ideal que ens haguéssim pogut introduir de ple en la metodologia de reconstrucció de famílies, però l'intent era a totes llums inviable. La manca de registres de defuncions feia impossible delimitar famílies completes i/o acabades, en termes de L. Henry, i les mancances i irregularitats en les inscripcions dels individus feien entrar moltes de les possibles atribucions de filiació en el sospitós terreny del dubte. No podem saber res sobre l'estructura d'edats en el moment de contreure matrimoni, la durada del vincle, el celibat definitiu, els matrimonis successius, la taxa de reemplaçament, el complex món de l'estudi de la

fecunditat, els intervals protogenèsics i intergenèsics, etc. (25). El buit és greument notable, però no és omisió solament d'aquesta investigació.

Són molts els historiadors que, en absència de registres absolutament fiables i exhaustius en la consignació, han optat per una via d'anàlisi que intenta treure el màxim de partit d'uns recursos que no tenen altra alternativa documental si hom pretèn de conèixer l'estat de la població, urbana o rural, en un moment concret del seu passat històric. És més, la majoria de les investigacions entren tangencialment en el complex món de la vida familiar per la dificultat immensa que l'estudi del lligall de taxes, índexs, valors i altres càlculs comporten. No cal, aquí, que ens allarguem sobre la trajectòria d'una precarietat historiogràfica que ja ha estat suficientment avaluada en planes precedents (26). Quatre seran, a partir d'aquest punt, els nostres àmbits de preocupació: la importància de la regulació legal del règim familiar, la situació personal dels esposos pel que fa a l'estat civil anterior, l'edat en què la gent es casa i el nombre de fills que tenen. Anem per parts

5.3.1- LA REGULACIÓ LEGAL DEL MATRIMONI.

"La societat catalana semblava trobar el seu sentit dins el matrimoni. Tot es programava de cara al mateix" (27). No hi ha dubte de què l'esdeveniment és un fet de vital importància de cara al manteniment i

---

(25)- Per a una revisió de les exigències heurístiques per tal de poder calcular totes aquestes dades essencials per a entrar en l'entrellat profund dels comportaments familiars, vegeu L. Henry Manuel de Demografia, i, molt especialment, l'obra conjunta amb M. Fleury, Nouveau Manuel.

(26)- Vegeu supra capítol 2

(27)- R. Garcia Cárceles, "La recerca sobre la família catalana de l'Antic Règim" L'Avenc, num. 66, Barcelona, 1983, p. 52

estabilitat d'un concret model de societat i aquesta és la que comporta un notable desenvolupament d'importants corpus de normativa legal de cara a definir i delimitar de quina manera s'organitza l'autoreproducció del grup. No, únicament, és l'amenaça de la mort la que fa córrer a la gent a disposar d'una determinada manera dels béns, sinó que és el moment en què la unitat paterna es fragmenta el que impulsa a decidir la manera com s'haurà de gestionar un patrimoni, sigui copiós o bé migrat. Són els capítols matrimonials, abans que el testament els que ens permeten fer radiografia de les preocupacions que l'"entramat hereditari" generava en uns individus que no les tenien totes pel que fa a la durada de la seva vida sana i activa. E.P. Thompson ens posa en alerta de la manera com aquesta cura paternal té al darrera implicacions molt més profundes que cal no menystenir quan diu:

"...hay que estar prevenido. Empezamos por examinar el sistema hereditario de determinadas familias pero, con el paso del tiempo, las fortunas familiares surgen y caen; lo que se hereda es la propiedad en sí, el recabo de los recursos de la sociedad futura, y es posible que el beneficiario sea no un descendiente de una familia en particular, sino el descendiente histórico de la clase social a la que un día perteneció la familia." (28).

La societat de l'Antic Règim és, bàsicament, camperola. La terra és la peça clau de l'organització econòmica i l'eix en torn del qual gira el règim de la propietat. Enrriq d'aquesta realitat general, la societat catalana és un món de petits camperols on, després de la instauració del "mític" règim de llibertats personals, amb la tan nombrada Sentència Arbitral de Guadalupe, un cop finalitzada la contesa bèl·lica baix medieval, tothom tendeix a la protecció de les propietats com a garants d'autonomia

---

(28). Els sistemes d'herència són peces clau a interpretar si hom vol intentar aprofundir en l'inconscient col·lectiu i en els interessos a defensar pels individus en el moment de justificar les normes que, convertides en tradició o costum, permetran la continuïtat de les bases d'apropiació material de la riquesa en el conjunt dels individus i en els interessos d'uns per sobre dels altres. E.P. Thompson, "El entramado hereditario un comentario", Tradición, revuelta y conciencia de clase..., pp. 172

personal i estabilitat patrimonial. És aquell nou ordre social al camp de què ens van parlar àmpliament en J. Vicens Vives i en P. Vilar i va dissecionar E. Serra (29). No és una societat de grans terratinents i desposseïts jornalers, sinó un cosmos de propietat atomitzada on els infinits exemples locals ens demostren que la gran majoria disposava d'alguns jornals o, fins i tot, d'unes escasses porques, sovint de producció migrada, que completaven una subsistència familiar gairebé sempre precària (30).

Aquesta realitat material justificava l'estabilitat econòmica de la gran majoria de les famílies, ja dedicades de manera exclusiva al treball al camp, ja integrades o bé per ciutadans que no es volien deixar perdre la possibilitat d'acumular un dels béns econòmics més preats, o bé per privilegiats que gaudien de la terra solament com a productora de rendes. Ningú no volia estar-se'n de controlar-la d'una forma eficaç. El camí no era altre que a través de les capitulacions matrimonials, document notarial de llarga tradició dins el dret civil català, que Pere III al 1351 va legitimar com irrevocable amb la constitució "A foragitur fraus" i que expressa per escrit els pactes que determinen l'organització de la nova família de manera prèvia a la celebració del casament (31). Hom podria qüestionar-se sobre els motius del protagonisme d'aquest tipus de pacte pre-matrimonial.

---

(29)- J. Vicens Vives, El gran sindicato remense (1498-1508). La última etapa del problema agrícola catalán durante el reinado de Fernando el Católico. Madrid, 1954 i Historia de los Remenses (siglo XV). Barcelona, 1978. P. Vilar, Catalunya dins l'Espanya Moderna, vol. II, Barcelona, 1966, pp. 139-309 i E. Serra, Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Barcelona, 1968.

(30)- Ens estalviem de citar aquí una ja molt copiosa producció historiogràfica que té a cadastres i altres documents fiscals com a peeces clau de suport documental i que evidencia, primer, la tendència generalitzada a la fragmentació de la propietat, segon, il·lur repartiment interclasseista i, tercer, la justificació de la possessió com a complement de la migrada subsistència familiar. Per a una revisió, avui ja mancada de la referència a aportacions recents revisem les constatacions que a tal fi presenta C. Martínez Shaw, "La Cataluña del siglo XVIII bajo el signo de la expansión" a R. Ferrández Dir. (ed.), La España del siglo XVIII. Homenaje a P. Vilar. Barcelona, 1985, pp. 67-108.

(31)- R. Garcia Cárcel, Historia de Cataluña, vol. I, pp. 191-192.

Alà pel 1885, F. Le Play va definir unes peculiars característiques de la família europea destacant el predomini de la família troncal i la persistència de grups residencials complexos, en el quals el fill hereu es casava i continuava l'explotació domèstica i la residència a casa dels pares. La casa era el símbol de la família, perpetuant-se a través de les generacions gràcies a la primogenitura, mentre les filles rebien un dot en casar-se i els altres germans s'adreçaven a les empreses econòmiques de tipus industrial i comercial, ajudats pel capital familiar inicial i tenint sempre la casa com a punt de referència. Tot això va canviar, segons aquest autor, amb la industrialització (32)

La teoria està evidentment desfassada davant una ja molt llarga trajectòria d'investigació que ens demostra el domini de la família nuclear arreu d'Europa occidental en els temps moderns. Però, tot i amb això, ens serveix per donar força a la idea de que la preocupació dels pares no és element a menystenir en el moment en que s'institucionalitza un nucli familiar que es bifurca personalment i patrimonial del patern. Els capítols matrimonials, amb el règim hereditari que consoliden, palesen la necessitat dels pares de controlar un nou agrupament autònom, que res té a veure amb la pretesament idil·lica estabilitat de la casa pairal, amb hereus i cabalers tots units en conflictiu amuntegament. J.L. Flandrin ho justifica amb presició:

"...en una sociedad en donde el matrimonio tenía las funciones efectivas y explícitas de perpetuar una casa y asegurarle alianzas honorables, era normal que el señor de la casa asumiera tal responsabilidad. Por otra parte, todo matrimonio implicaba acuerdos financieros que no sólo concernían a los dos esposos, sino a todos los miembros de su familia de origen. El mal casamiento de un hijo podía hacer imposible el matrimonio de sus

---

(32)- La síntesi de les idees fonamentals de F. Le Play, prové literalment, de l'estudi de X. Roigé i Ventura, "Família i grup domèstic: Estratègies residencials al Priorat (segles XIX-XX)" Espai/Temps, Lleida, 1989 p. 7

hermanas, ya fuera por la deshonra en que ese primer matrimonio arrojaba a la casa entera, ya fuera porque no había aportado los recursos necesarios para dotarlas. Por tanto, el privilegio del padre de familia a elegir los cónyuges de sus hijos no era un privilegio arbitrario, sino una pesada pero lógica responsabilidad. Y tanto la moral como el derecho civil lo obligaban por otra parte a asumirla con la mayor seriedad..." (33).

Però, no tot és un afer a caracteritzar solament per via econòmica. El casament a l'antic règim és, escassament, un acte d'amor entre individus lliures en un "mercat matrimonial" lliure. És molt més. L'església també hi diu la seva. Davant el perill que els matrimonis clandestins es convertissin en norma, s'enceta una forta polèmica entre els liberals luterans i els normatius catòlics. Els primers semblen no donar la vital importància que té per als segons tot el món de sacralització que envolta el vincle conjugal: solament és un pacte que es pot trencar quan es vulgui, no és un sagrament. Pels catòlics, sí que ho és. Com diu F. Lebrun:

"...este consentimiento compromete demasiados intereses espirituales y materiales como para no reflexionar cuidadosamente sobre él, lo que supone, en el caso de los hijos menores, el acuerdo obligatorio de los padres a través del cual se expresa la autoridad de Dios..." (34).

I l'autoritat de Déu es va manifestar a través del Concili de Trento, on si bé no es podia posar en qüestió la concepció del lliure a'bir humà -no es penaven directament els matrimonis clandestins-; es va endurir la normativa per tal que la lliure opció no comportés una disbauxa moral, familiar i, sobre tot, patrimonial (35). Les amonestacions eren un

(33)- J. L. Flendrin, Orígenes de la familia moderna, Barcelona, 1979 p 172

(34)- F. Lebrun, "El control de la familia por iglesias y Estados" a DD AA Historia de la familia, Madrid, 1988 p 99

(35)- Ciu la disposició conciliar "De reformationi matrimonii" d'onze de novembre de 1563 " en el futuro, antes de que sea contraído matrimonio, el propio párroco de las partes contrayentes anunciará tres veces públicamente en la iglesia, durante la misa solemne, en tres días festivos consecutivos, los nombres de aquellos que van a contraer matrimonio. Tras las amonestaciones efectuadas de esta forma, si no existe oposición legítima alguna, se procederá a la celebración del matrimonio ante la iglesia ( ) Aquellos que

primer garant per a afavorir el control dels pares; la presència obligada de testimonis en cada casament, el segon; i la signatura de capítols matrimonials, menys difosa geogràficament, el tercer. Tot estava prou ben lligat (36).

Cal saber ara com afecta aquest complex entramat moral i legal als lleidatans del segle XVI. En el primer capítol d'aquest treball de recerca, hem posat en evidència la precarietat i escassa qualitat dels protocols notariais que es conserven als arxius de la ciutat, fruit de la diversa activitat contractual de la gent de l'època. No podem esbrinar, com han fet altres, "...les entranyes institucionals de la família, l'examen de llurs pautes de comportament, les relacions conjugals i dels pares i els fills, l'assumpció per la societat del matrimoni, etc. ." (37) Haurem d'esperar a recerques centrades en períodes cronològics més tardans i confiar en el pes de les continuïtats en els comportaments, per tal de deduir algun tipus d'evidència sobre les actituds concretes i específiques dels que es casen a Lleida al cinc-cents, les bases de les quals romanen ja per sempre en la foscor de l'oblit d'una irrecuperable memòria del passat històric a través de les seves restes escrites.

En aquest estat de precarietats, ens haurem de conformar amb unes contundents evidències numèriques. Hom podia pensar que una ciutat -on sempre es desdibuixa la importància del control i gestió de grans o petits patrimonis agraris-, un entorn pobre i fàcil de misèria i una

---

pretendiesen contraer de otra forma que en presencia del párroco o de algun otro sacerdote autorizado por el párroco o por el ordinario y ante dos o tres testigos a aquellos, el Santo Concilio los hace absolutamente inhábiles para contraer de esta suerte y declara que tales contratos son nulos e inválidos como por el presente decreto los hace nulos y sin valor " F. Lebrun "El control de la familia " p. 100

(36)- La preocupació sobre totes aquestes qüestions és motiu de reflexió per a i Atienza i M. Simon a "Aunque fuese con una negra, si S. M. así lo desea" sobre la autoridad real, el amor y los hábitos matrimoniales de la nobleza hispana", Gestos. Taller de Historia, num. 1, 1989, pp. 32-52

(37)- R. Garcia Cárnel, "La recerca sobre la família catalana " p. 51

gran majoria de gent dedicada a treballs no agrícoles i escassament lletrats, haurien de tenir, al seu darrera, una total ignorància i un complet oblit de les eines legals de regulació del vincle matrimonial. Les coses no són tan senzilles i l'evidència permet palesar que la signatura de capítols matrimonials és un lloc comú per a tots, sigui quina sigui l'ocupació professional i l'origen dels contraents.

La gran majoria de les partides d'inscripció de casaments, a partir del 1563, acaben amb una gairebé uniforme certificació final: "...té los capítols .", afegint tot seguit el nom del notari. Al llarg del període estudiat, es poden comptar, entre locals i foranis, gairebé més d'un centenar d'individus que consten com a notaris, uns exerceixen en les ciutats de procedència d'algun dels cònjuges, lloc on es desplacen els contraents per signar-los; altres són senzills capellans rurals qui, en absència d'altre individu més qualificat, s'encarreguen de les funcions que tenen fixades els escriptors públics o notaris; la gran majoria són ciutadans de Lleida que exerceixen tal professió, probablement menys elitista i restrictiva respecte al que és comú avui

Així les coses, parlem ja de quanties. L'ús d'una eina legal, sovint funciona per costum i per tradició, és a dir, per la seva llargament provada utilitat, per tant no cal esperar grans canvis en el temps. Tal realitat ens ha permès fragmentar el nostre àmbit cronològic en tres grans períodes per veure com evolucionen les coses. L'evidència és clara a totes llums. De 1547 a 1565, pocs són els matrimonis que incorporen referències als capítols signats. En comparació amb el que s'esdevé després, aquesta inicial migradesa cal explicar-la necessàriament pel fet que encara no estava en vigor la normativa derivada de les transcendents reunions trentines. Cas contrari, no s'entendria un canvi

tan sobtat com el que es produeix tot seguit. D'una proporció d'un 8,11% sobre el total d'aquests primers anys es passa a un notable 83,04% entre 1566 i 1583 i a un, encara més significatiu, 90,54% entre 1584 i 1600 (vegeu quadre núm. 18). Són quanties tan voluminoses que ens apropen de manera efectiva a la uniforme importància que el règim de regulació del matrimoni, aquell esdeveniment vital per a la continuïtat de la societat catalana, té, arreu i sense cap tipus d'excepció. Cal pensar que, en molts casos, poc seria el patrimoni a controlar, però la necessitat d'establir amb claretat les bases legals sobre les quals se cimentarà el nou nucli familiar ens diu molt sobre els interessos socials i religiosos que es mouen al darrera. El control, a més a més, queda clar en la preocupació de què tots els casaments comptin amb algun fedatari. Del total de 4.356 esposoris celebrats en la segona meitat del segle, un 41% disposa de testimonis i d'aquesta proporció un 32,7% en té dos i un 8,3% solament és avalat per un únic individu.

Aquesta àmplia i rigorosa vigilància té una inicial justificació en el fet que la gran majoria de la gent que es casa ho fa per primera vegada i en una edat on la vida paterna comença a traspassar els llindars de la decadència. Donem un cop d'ull a la importància d'aquestes afirmacions.

5.3.2- EL MATRIMONI, UN AFER PER A GENT SOLTERA.

La gran majoria de la gent que es casa ho fa per primera vegada, d'aquí ve, en part, la importància que els pares volen tenir en el

control material del recentment creat nucli familiar. Cal, però, introduir algunes precisions.

La primera i principal està relacionada amb els problemes documentals. No disposem de censos que ens permetin delimitar l'estructura per edats i estat civil dels lleidatans del XVI, tal i com ens ho han deixat fer documents com el Cens de Floridabianca (38). En absència de les tradicionals piràmides de poblament, ens hem de contentar amb un altre tipus molt diferent d'informació provinent de les dades que es consignen en els llibres de registre d'administració de sagraments. Aquestes, moltes vegades, no són rigorosament fiables, en particular, pel que fa referència a un dels detalls "menuts" com és l'estat civil anterior dels esposos en el moment de casar-se. Dels dos contraents, qui presenta les més notables negligències en l'enregistrament no és altre que el marit.

Gairebé tots els homes s'acumulen en el dubtós grup dels indeterminats (94,03%) que haurem de considerar idèntic al dels solters, tot i tenir constància de que en nombrosos casos els capellans que s'encarregaven d'inscriure les partides de matrimoni no es preocupaven de reflectir als qui ja havien quedat vidus (39). Les dones són un món apart. Valgui aquí dir que la gran majoria queden controlades com a donzelles (45,93%), equiparades, gairebé, en quantia a les d'estat indeterminat (32,82%), juntament a les que han quedat vídues (21,25%) que són sotmeses a un molt més rigorós control en la inscripció respecte

---

(38)- A través de les tesis de llicenciatura de M.A. Serrano Flo i Ll. Pla i Toldrà, aquestes qüestions han quedat àmpliament delimitades pel conjunt del segle XVIII. Vegeu M.A. Serrano, Estructura socio-professional de la ciutat de Lleida després de la Guerra de Successió (1716-1759), tesi de llicenciatura inèdita, Lleida, Universitat de Barcelona, 1982. Estudi General de Lleida i Ll. Pla, L'estructura socio-professional de Lleida (1793-1815), tesi de llicenciatura inèdita, Lleida, Universitat de Barcelona, 1986. Estudi General de Lleida

(39)- Els percentatges oferits en aquest quadre provenen de la part quarta del quadre núm. 19, que recull les quanties que es desprenen del balanç secular

al que és habitual en els individus de sexe masculí (40). Les implicacions de tots aquests elements no solament ens fan reflexionar sobre implícites o explícites qualitats de la base documental, també ens permeten entreveure algunes qüestions fonamentals del caire sexista de les societats de l'antic regim, aspecte sobre el qual ens hi allargarem amb més deteniment en planes posteriors. Ara estem per altres coses.

L'estat civil anterior dels esposos en el moment de contreure matrimoni ens dona informacions molt diverses. L. Henry i M. Fleury van proposar la necessitat d'avaluar la seva trajectòria en períodes de temps llargs per tal d'esbrinar si hi havia algun canvi substancial en els comportaments o bé si la societat reflectia influències d'agents exteriors d'índole diversa (41). Hem dividit la trajectòria secular en tres etapes: la primera de 1547 a 1565, la segona de 1566 a 1583 i la tercera de 1584 a 1600 i, a més, hem revisat el conjunt de la centúria (vegeu quadre núm. 19). En qualsevol dels tres períodes, predominen els emparellaments entre solters -és a dir, entre homes indeterminats i dones donzelles o, també, indeterminades- cosa freqüent en un període de creixement demogràfic i d'arribada d'un important contingent migratori. La resta de les aliances tenen a veure d'una manera o altra amb la viduitat, és a dir, amb les segones núpcies (42)

(40) L'infraenregistrament de la viduitat masculina és un fet habitual. Revisem el quadre núm. 20 on es calcula l'edat mitjana d'accés al matrimoni dels nois que se casen a Lleida. A través de mètode de mostreig amb el criteri de seleccionar el individu el primer cognom, dels quals comença amb "R", hem pogut constatar que de 4.356 registres totals 255 acomplien aquesta condició inicial i d'aquests 15 eren vidus sense que de 6 d'ells hi constés el canvi en l'estat civil, la qual cosa suposa una proporció d'un 2,35% que podem considerar indicativa d'un nivell mínim d'omissió en les inscripcions.

(41)- M. Fleury i L. Henry, Nouveau manuel, pp. 106.

(42)- Moltes coses s'han escrit al respecte, valgui aquí recordar algunes comunicacions força interessants presentades a un dels col·loquis internacional de Demografia Històrica sota la denominació de "Nuptiality et Fertility plural marriage and illegitimate fertility" celebrat a Noruega el 1979 i editat per J. Dûpequier i altres (eds.), Marriage and remarriage in populations of the past, Londres, 1981. Destaquem aquí entre altres: A. Burguière, "Rétinences théoriques et intégration pratique du remariage dans la France d'Ancien Régime -dix-septième- dix-huitième siècles", pp. 41-46; G. Cabourdin, "Le remariage en France sous l'Ancien Régime (seizième-dix-huitième siècles)", pp. 273-285; A. E. Imhof, "Remarriage in rural popular ... and in urban

La primera constatació a fer estaria lligada a què és el segon dels períodes el que presenta uns totals absoluts més elevats pel que fa al nombre de gent que accedeix al matrimoni per segona vegada (43). Així, de 1547 a 1565, el total de casaments amb un dels cònjuges que anteriorment era vidu és de 299, cosa que significa un 20,38%, de 1566 a 1583, són 410 amb una proporció de 29,09%; i, de 1584 a 1600, n'hi ha 369 que representen un 24,93%, sobre el total dels casaments del període. Si recordem el comentat en planes precedents, a partir del 1576, s'estronca la tendència alcista en l'evolució del poblament i, de la davallada en el nombre dels nascuts -en picat fins 1586-, en cal deduir una probable significativa potenciació de la mortalitat. Això, comporta un augment en el nombre de gent que torna a casar-se per tal de reconstruir el nucli familiar. Són homes a la recerca d'una esposa jove que els hi doni fills que, probablement, hauran de continuar la tasca professional del pare i mantenir l'estabilitat de la casa i dones que precisen d'un nou marit per raons molt similars a les que impulsen als homes.

La gran majoria de la gent que perd el cònjuge prefereix casar-se amb altres persones que no hagin estat lligades abans pel vincle matrimonial. Les raons són llunyanes al nostre abast interpretatiu, però les quanties són explícites, ja que acaparen gairebé una quarta part del total dels casaments del segle (24,74%) (44). Els vidus es casen

---

middle and upper strata in Germany from 'the sixteenth to the twentieth century' pp. 335-346. C.A. Corsini 'Why is remarriage a male affair? Some evidence from Tuscan villages during the eighteenth century' pp. 385-395. A. Bideau i A. Perrenoud 'Remariage et fécondité. Contribution à l'étude des mécanismes de récupération des populations anciennes' pp. 547-559.

(43)- En el primer període, la proporció d'homes vidus era de 2,45% i de dones de 18,54%; en el segon, els valors són de 9,65% front 21,57%; valors proporcionals que certifiquen l'entitat de l'auge mentre que el tercer, es torna a notar una certa davallada en els homes amb un 1,62% i una nova pujada en les dones amb un 23,64%.

(44)- En estudis sobre models de poblacions estables i a través de comparances entre els índexs de fertilitat, mortalitat i nupcialitat demostren que les segones nupcies són un factor desestabilitzador del mercat matrimonial. Vegeu amb més amplitud H. Le Bras, 'Le remariage rival du mariage' a J. Dupaquier i altres (eds) Marriage et remariage, pp. 199-209.

majoritàriament amb donzelles (56,63%), fet que es remarca amb èmfasi al registre i les vídues ho fan de manera aclaparadora amb homes d'estat indeterminat (90,92%), en aquest cas clarament solters. A més, hi ha un element singular, com és que, quan d'un home és dit que és "fadrí", la majoria de les vegades, el que es vol recalcar és que es casa amb dona vídua (62,5%). Els matrimonis entre vidus són, així, molt escassos i quantificables als voltants d'un 1% (45). La possibilitat de maridar-se amb solters pot resultar indicativa de què, a la llarga, el celibat definitiu, a lo millor, és més elevat del que en un principi es podia pensar. Fet que no implica que sigui necessari recórrer a explicacions fonamentades en destacar la importància de comportaments escassament difosos en aquestes terres, poc habituades a una quotidianitat de seducció i abandonament, pròpia dels àmbits cortesans -allò del "donjuanismo"- (46) i amb una moderada importància de la sortida eclesiàstica (47) com a solució a la migradesa de les possibilitats vitals dels 'segundones' (48). A manca de registres de defuncions i enmig d'una tan gran mobilitat social, com ja que es pot constatar arreu en els carrers i places de la ciutat -a revisar més endavant-, no podem dir moltes més coses sobre la significació del volum de gent de la ciutat que no arriba a trobar mai la seva parella.

---

(45)- En els tres períodes delimitats l'evolució és similar: de 1547 a 1565 un 0,61%, de 1566 a 1583 un 2,13% i de 1584 a 1600 un migrat 0,3%. Destaca novament la importància de la viduitat com a reflex d'una possible major mortalitat en l'etapa central de la cronologia estudiada.

(46)- De totes maneres la possibilitat de què el celibat definitiu sigui elevat estaria en concordància amb la definició d'un model matrimonial on la tardana edat d'accés al matrimoni justifica aquesta realitat i una altra que, també, trobem reflectida a Lleida, com són unes elevades taxes d'il·legitimitat, que no necessàriament hem de relacionar amb comportaments de seducció, sinó com resultats de la penúria i del grau de repressió exercit sobre els comportaments sexuals dels individus.

(47)- Segons les dades del fogatge de 1553 d'un total de 1.109 focs a ciutat solament 19 pertanyen a eclesiàstics, la qual cosa suposa un 15,24% quantia que està en la línia dels principals nuclis de poblament de la Catalunya de l'època, amb certa distància del que és més corrent a Castella (vegeu A. Domínguez Ortiz, *El Antiguo Régimen. Los Reyes Católicos y los Austrias*, Madrid 1981⁸ pp 118-126).

(48)- Per entrar-hi amb més deteniment vegeu R. García Cárcel *Historia de Cataluña* vol I p 200 i ss.

No oblidem, però, el dit al principi. La majoria dels casaments involucren a gent soltera. Però, a quines edats es casaven els nois i les noies que habitaven la ciutat?

5.3.3- NI MASSA JOVES, NI TOT JUST VELLS.

Algunes de les confusions tradicionals dels demògrafs provenen de la literatura. El món mític creat pels contemporanis podria ser una bona pauta a seguir com a reflex d'algunes de les principals característiques del que anomenem vida quotidiana. La realitat, però, gairebé sempre, supera la ficció i el món dibuixat en la creació artística no és altra cosa que això: idealització (49)

Hom havia imaginat, així, donzelles que es casaven gairebé en edat infantil, mares que no superaven els quinze anys, marits que morien a la guerra, vídues desconsolades o alegres que pululaven per palaus plens de trifulques i amors clandestins, que, en irresponsable despreocupació, portaven fruits fora de la legitimitat a un món, on ancians venerables de llargues barbes blanques es limitaven, solament, a ser desatesos consellers. No era aquesta, precisament la realitat. Les coses eren molt més dures i el record que els grans drames i comèdies dels segles d'or de la literatura europea ens han fet arribar no és altra cosa que

---

(49)- Prenem en aquest moment un enfocament similar al que proposa en P. Laslett quan parla del que ell anomena com "Creencias erróneas sobre nuestros antepasados" on fa un recull de les imatges que, a través de la creació artística, en particular literària, ens han arribat sobre l'organització de les bases de la vida familiar dels avantpassats. És, així, particularment sucós l'exemple de la Julieta de W. Shakespeare qui no vol canviar d'estat en una immadura catorze anys quan la seva mare ja la havia dut al món a tal edat. La literatura com a recreació fantàstica ens apropa a intencionades imatges idíl·liques sempre plàcides d'evocar i excessament concordants amb la realitat, ni tan sols amb la de la classe social a què pertanyien aquestes i altres distingides dames imaginades pels poetes. Vegeu P. Laslett, El mundo que hemos perdido, explorado de nuevo Madrid 1987 pp 106 i ss

una idealitzada fotografia d'un món, massa sovint, en convulsió. Altres ho han caracteritzat amb més precisió:

"...la vida de un padre de familia medio, casado por primera vez a los 27 años, podría ser esquematizada así: nacido en una familia de cinco hijos, de los cuales sólo la mitad llegó a los quince años; había tenido a su vez cinco hijos, como su padre, de los cuales solamente dos o tres estaban vivos a la hora de su muerte... Viviría 52 años en promedio. . Había conocido dos o tres hambrunas, dos o tres períodos de carestía de los granos, dos o tres epidemias . Sin hablar de las epidemias casi permanentes de tos ferina, escarlatina, difteria.. La muerte, la miseria, el sufrimiento físico eran sus rudos compañeros . La vejez era el coronamiento de una carrera excepcional . La edad promedio de los hijos al morir su padre o su madre era de 14 años . Todos los padres morían antes de haber finalizado la educación de sus hijos menores " (50)

El quadre ja pinta amb altres tonalitats i el canvi de colors no és producte d'altra realitat que el progressivament productiu camí que s'hia recorregut en el procés de consolidació de la demografia històrica, indiferentment de l'opció metodològica adoptada -mètode agregatiu anglès o reconstrucció de famílies francesa- En aquest sentit, una de les parcel·les que més ha ampliat les perspectives d'anàlisi i l'entitat dels enfocaments i valoracions finals és la que fa referència a l'estudi dels patrons de la nupcialitat

De vegades, hi ha propostes d'anàlisi que solventen pocs problemes, però obren noves rutes abans mai explorades J Hajnal al 1965 amb "European marriage patterns in perspective" (51) va obligar, almenys, a reflexionar -de manera diferent al que s'havia fet fins a la data- respecte al paper de la nupcialitat en la regulació del funcionament de les demografies antigues. Tal autor va delimitar una imaginària línia

---

(50)- J Fcraasté "De la vie traditionnelle à la vie tertiaire" Population 1959 pp 417-432 citat per C F S Cardoso i H Pérez Brignoli Los métodos de la Historia Barcelona 1966⁶ p 117

(51)- J Hajnal, "European marriage patterns in perspective" en D V Glass i D E C Eversley (eds) Population in History Londres 1965 pp 101-143

geogràfica, amb els extrems entre Leningrad i Trieste, que dividia l'Europa pre-industrial en dos grans blocs: l'est i l'oest. Al primer, el matrimoni era precoç i gairebé universal per ambdós sexes; al segon, almenys un 10% de cada generació no arribava mai a casar-se i la resta ho feia, per terme mig, bastant tard, a edats superiors als 24-25 anys (sovint més elevades en el cas dels nois, com l'explícita cita anterior ha posat de manifest). Això, comportava que els anys de major nivell de fecunditat de les dones no fossin aprofitats i, en absència de control de la natalitat, la tardana edat d'accés al matrimoni es convertia en un "preventive check" en paraules de Malthus (52) o en el principal dels mètodes anticonceptius, tal i com més tard va definir en P. Chaunu (53). Aquesta espera permetia una major maduresa de les mares en el moment d'encarregar-se de l'educació dels fills, cosa que evitava, sovint, deixar-los en mans dels padrins, i feia possible que els matrimonis s'aparellessin per edats similars, donant peu al que P. Laslett va definir com a "companionate marriage" (54). Aquests trets han permès parlar de la "modernitat" de les bases que defineixen la família occidental, davant el "tradicionalisme" patriarcal oriental.

Conceptes, tots plegats, que no es poden entendre si no fem referència explícita a les bases socio-econòmiques que fonamenten

---

(52)- Vegeu sobre el particular la proposta d'interpretació del funcionament combinat dels principals factors en joc a M. Livi-Bacci: Ensayo sobre la historia demográfica europea. Población y alimentación en Europa. Barcelona 1968 p. 25-35

(53)- " El sistema del matrimonio europeo tal como la demografía histórica permite captarlo en los siglos XVI, XVII, XVIII y aun en el XIX y principios del XX es único sin precedente y sin correlato. En el exterior puede definirse por dos caracteres: la existencia de un celibato definitivo femenino y sobre todo el retraso de la edad de matrimonio de las mujeres con una rigurosa abstención de las relaciones sexuales fuera del matrimonio ( ) El retraso de la edad del matrimonio fue la respuesta de un mundo armonizado por la necesidad de un espacio por el momento repleto y por las barreras infrangibles de una elección que ponía en tela de juicio el ser y la moral, y por lo tanto la ética y la ontología. " Vegeu P. Chaunu, Historia y población. Un futuro sin porvenir. México, 1962, pp. 104-115

(54)- " in the west the number of years separating husband and wife has always been relatively few, with a relatively high proportion of wives older than their husbands, and marriage tending towards the companionate. " P. Laslett a "Characteristics of western family considered over time" Family life and illicit love, pp. 12-49. La cita és de la p. 13

els perquès de cada un dels dos grans models. A l'oest, la progressiva consolidació de la burgesia comercial, propensa a actituds individualistes en el desenvolupament de les seves activitats, i el clar predomini de la petita explotació camperola en règim lliure i amb pagaments cada cop més lligats a renda en diners, afavoreixen que els nuclis familiars siguin petits i es creïn tard, com a mecanisme de regulació d'un creixement, que sense transformacions, porta al desastre i la crisi (55). Contràriament, a l'est, un feudalisme de grans dominis senyorials, en regions de colonització tardana i de poblament dispers, precisa d'agrupaments familiars estesos per tal de garantir estabilitat humana en el territori i mà d'obra barata per a explotar les grans planures incultes i la reserva dominical de manera no remunerada. Aquí, el camperol no té altra solució per a incrementar les seves rendes i garantir el pagament de les dures corvees que l'acumulació de mà d'obra familiar. En realitat, els diversos models de família no provenen de l'evolució de formes arcaiques pretesament exteses o idíl·licament patriarcals, sinó que són adaptacions força ben logrades a la "racionalitat" inherent a cada una de les organitzacions socials: econòmiques que es troben en l'ineludible rerefons, i que, al llarg del temps, es van cobrint de pesades capes de tradició i costums que amaguen uns orígens, ja escassament incerts (56).

---

(55)- A Armengaud recorda com, en tot moment, els individus d'una societat cerquen mecanismes reguladors del potencial expandiment demogràfic. Si durant l'Edat Mitjana, el pes dels interdictes religiosos pesava com a part de la regulació de la natalitat, cosa que perdura fins ben entrat el segle XVI, al llarg de l'Edat Moderna el retard en l'edat d'accés al matrimoni serà la gran arma de control per tal d'evitar superar el perillós "òptim poblacional". Vegeu: *La famille et l'enfant en France et en Angleterre du XVIe au XVIIIe siècles*, Paris, 1975, pp. 29-34.

(56)- Sovint les discussions demografistes sobre tal o qual qüestió, sobre una tipologia o una altra, ens porten al cul de sac de models molt ben dissenyats, però allunyats de l'entramat social i els conflictes que, en cada etapa de la seva evolució històrica, li són propis. Únic punt on cal cercar explicacions sobre edats tardanes, nuclis restringits o matrimonis entre amics. Vegeu d'una manera més àmplia A. Burguñà, "Una geografia de les formes familiars" a DD.AA., *Historia de la familia*, Madrid, 1968, pp. 27-62, especialment pp. 27-33.

Resulta, així, evident quines són les dues grans àrees pel que fa als comportaments matrimonials, però encara hi ha més. Que l'Europa occidental tenia uns hàbits comuns sembla suficientment demostrat. Hi ha, però, evidents diferències internes. Les anàlisis regionals així ho han evidenciat i, en absència dels detinguts buidats de llistes nominatives que han dut a terme els anglesos, les investigacions recents semblen apuntar a la configuració d'un "model regional mediterrani" que encabiria els comportaments dels països de l'Europa meridional (57). Pel que fa a l'edat d'accés al matrimoni, aspecte que centra, ara i aquí, el nostre interès, sembla haver-hi una certa estabilitat en la configuració regional.

"...los ejemplos disponibles nos muestran la existencia de un modelo de matrimonio relativamente precoz para las mujeres (20-22 años) y algo más tardío (25-27 años) para los hombres, desde el siglo XVI, en el sur de Portugal y el Centro, Sur y Este de España; al mismo tiempo, en el norte de Portugal y Galicia, encontramos un modelo de matrimonio tardío (25-27 para las mujeres, 26-28 para los hombres) desde las primeras informaciones en el siglo XVII." (58).

La gran majoria de les referències de què disposem pel segle XVI reflecteixen edats més baixes que, en recerques pioneres, van permetre parlar de la precocitat matrimonial a la Monarquia (59), cosa que

---

(57)- La investigació sobre aquestes qüestions no és àmplia. R. Rowland justifica les peculiaritats d'aquest model de comportament en base a cinc fronts de recerca actuals: a) Algunes informacions sobre la complexitat de la estructura familiar en zones de França centro-mèndional, de los Pirineos y de Córcega en los siglos XVIII y XIX. b) Algunes informaciones o indicaciones sobre la precocidad del matrimonio femenino en zonas del sur de Francia y de los Pirineos en los siglos XIV y XV. c) Informaciones igualmente fragmentarias sobre el acceso precoz al matrimonio de mujeres en Castilla y Valencia a finales del siglo XVI/siglo XVII. d) Una información muy completa sobre la complejidad de la estructura familiar en las zonas rurales y sobre el matrimonio precoz para las mujeres, tardío para los hombres en la Toscana del siglo XV. y d) Una información igualmente completa sobre la complejidad de las familias rurales en zonas de mezzadria del centro-norte de Italia en el siglo XIX. ("Matrimonio y familia en el Mediterráneo occidental algunas interrogaciones" F. Chacón (ed.), Familia y sociedad en el Mediterráneo, pp. 250-251)

(58)- R. Rowland "Matrimonio y familia en el Mediterráneo" p. 256

(59)- Segons R. García Cárcel "La edad de la mujeres españolas al casarse y en menor grado la de sus maridos, fue incuestionablemente muy temprana en los siglos XVI y XVII, retrasándose en el XVIII según el Censo de Floridablanca de 1787, un 19,5 por cien de los hombres y un 27,5 por cien de las mujeres se han

encara roman per matisar donat el baix volum d'investigació que s'ha desenvolupat sobre aquest període cronològic (60). En el territori peninsular, l'edat d'accés al matrimoni durant el segle XVI era baixa, en especial per a les noies (61), això sense tenir present les comunitats morisques on els esposoris se celebren, la majoria de les vegades, alguns anys abans d'arribar a la vintena, fet que és un lloc comú tant a l'Aragó, com a Extremadura, a Granada o València. Segons J. Casey, els que pertanyen a aquesta minoria ètnico-religiosa es casen més joves que els cristians, en particular les noies (62).

Si aquestes són les grans línies d'emmarcament pel que fa als comportaments peninsulars, cal revisar les evidències catalanes. El conjunt del Principat palesa una evolució força significativa en la llarga durada, a cavall dels ritmes de la conjuntura econòmica. Les encara escasses investigacions desenvolupades fins el moment present permeten constatar pels segles XVI i XVII unes edats d'accés al matrimoni lleugerament més elevades que a la resta d'Espanya (63), però més baixes

casado entre los quince y los veinticuatro años. Cataluña es la de mayor precocidad matrimonial - un 25.4 por cien de casados y un 32.2 por cien de casadas comprendidos en esas edades - y Galicia donde la mujer se casa más tarde de veintidós años y dos meses a veinticinco años y nueve meses. " (Pautas de conducta de la familia española" *Historia* 15, num 57 Madrid 1961 p 51)

(60)- R Rowland resumeix en un utilíssim quadre algunes de les aportacions més importants que fins a la data (1966) tenim a l'abast sobre l'edat d'accés al matrimoni en cada un dels tres segles de la modernitat. Així, podem observar que al segle XVI les noies de Conca es casaven als 21.6 anys una mica més grans que les de Villabáñez, prop de Valladolid, que ho feien als 20.2 mentre que els nois ho feien als 23.8. A les illes, a Felanitx, les edats eren molt baixes 19.6 i 22.2. En comparació amb les dades del XVII la precocitat és evident, tot i que es manté amb certa estabilitat en el territori castellà, on les noies es casen com a edats extremes entre els 20.7 i els 22.9 i els nois entre 23.3 i 25.7. Resulta si més no significatiu que les edats calculades per a la gent del territori valencià (Guadalest) i aragonés (Saragossa) siguin les més properes als comportaments habituals en el Principat, on no trobem ni una notable precocitat, ni edats tan tardanes com les europees. Vegeu R. Rowland, "Sistemas matrimoniales en la Península Ibérica" pp 90-92

(61)- B Vincent, "Recente travaux de démographie historique en Espagne (XVIè - XVIIIè siècles)" *Annales de démographie historique* Paris, 1977, p 486 i P Chaunu, *Historia cuantitativa, historia serial* México 1967, pp 287-288

(62)- J Casey *El reino de Valencia*, pp 17-21. Les dades que resumeix R Rowland són prou explícites a Extremadura les noies es casaven als 16.6 anys i, al segle XVII, a Runis, petit poble valencià, als 16.1. ("Sistemas matrimoniales en la península Ibérica" p 91-92)

(63)- Vegeu A. Valero Lobo "Edad media de acceso al matrimonio en España Siglos XVI-XIX" *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica* num 2 1964 pp 39-49

que les del conjunt europeu (64). R. García Cárcel en deixa constància. A Setcases les noies es casen als 21,2 anys i els nois als 26,1; a Sant Feliu de Llobregat, amb 21,8 i 27,8; a Balsareny, amb 25,2 i 26,3; a Calonge, amb 25 les noies a manca de referències pels nois. L'Abbrera és indicativa de la manera com les edats no es mantenen estables al llarg del temps ja que, entre la primera i la segona meitat del segle XVII, les noies es casen entre els 22,2 i els 22,9 i els nois entre els 27,8 i els 28,7 (65). Més tard, enmig de l'expandiment del XVIII, la gent se sent econòmicament més segura i es casa notablement més jove que la resta dels peninsulars, la qual cosa no fa res més que posar en evidència la realitat de la solidesa de les bases del creixement econòmic de la Catalunya del segle XVIII (66).

Probablement, cal que deixem de donar tómb per tot arreu i ens centrem en la realitat lleidatana per veure de quina manera es comporta la gent, els nois i les noies de la ciutat en el moment de decidir-se a canviar d'estat. Cal, però, entrar a través d'una imprescindible precisió

---

(64)- Tal evidència permet que J.M. Pérez García defineixi models diferenciats entre la perifèria mediterrània, el centre peninsular i les terres del litoral atlàntic ("La demografia espanyola peninsular del siglo XVIII", p. 9). Cal, però, tenir una certa cura sobre els perills i restriccions conceptuals que imposa la definició de models delimitats amb gran claredat geogràfica i certa desatenció al que la base socio-econòmica imposa a l'evolució dels comportaments demogràfics. Valoració aquests en què estem bàsicament d'acord amb les opinions exposades per F. Chacón quan afirma que "Es necesario detenerse en el análisis de las estructuras familiares y de los modelos culturales del sur de Europa y del Mediterráneo. Pero no para establecer los denominadores comunes que permitan hablar de la familia mediterránea, sino para subrayar las peculiaridades y características de los sistemas sociales ( ) La unidad del concepto 'familia mediterránea' es bastante discutible, cuando no falsa." ("La familia en España: una historia por hacer" a J. Casey i altres, La familia en la España Mediterránea, pp. 22-24 i especialment nota 19). També A. Burguère a explicita que és millor i més adequat parlar de tendències que de models ("Una geografía de las formas familiares", p. 51).

(65)- Són dades recollides a R. García Cárcel Historia de Cataluña, p. 201 i les referències directes a nota 9, p. 452 i també per A. Simón, "La familia catalana en el Antiguo Régimen" a J. Casey i altres La familia en la España Mediterránea, p. 79.

(66)- Els nombrosos estudis realitzats sobre les dades del Cens de Floridablanca així ho han permès de constatar en el conjunt del territori català. A Lleida, segons les dades que aporta Ll. Pla, la proporció dels casats menors de 25 anys és de 8,79% pels homes i 23,5% per les dones, cosa que permetria verificar, d'una banda, la importància del fenomen migratori masculí a la ciutat per l'alta proporció de solters joves i, d'una altra, la notable precocitat matrimonial femenina. Ll. Pla, Estructura socio-profesional, p. 48. En un exemple concret, el grup artesanal presenta unes edats majoritàriament avançades en ambdós sexes en el moment triat per contraure matrimoni, tal i com demostra a través de la utilització de documentació notarial R. Huguet a Els artesans de Lleida (1680-1808), tesi de llicenciatura inèdita, Lleida, Universitat de Barcelona, 1986. Estudi General de Lleida, pp. 124-127.

d'ordre metodològic. De tots es sabuda la complexitat dels estudis demogràfics en àmbits urbans per dos motius principals. El primer és l'ingent nombre de registres a treballar en una tasca que, sovint, supera les capacitats de gestió i de disponibilitat de temps d'un investigador aïllat, i la segona, encara més important, és la dispersió que la mobilitat urbana imposa en la hipotètica continuïtat de la gent que és citada en les fonts documentals (67). No ens extendrem novament en les dificultats constatades en plans precedents sobre la impossible aplicació del mètode de reconstrucció de famílies. Malgrat aquesta ineludible realitat, hi havia curiositats que ens han fet superar els entrebancs i, seguint la proposta de J.P. Bardet (68), hem fet una selecció a través de mostreig (69) que ens ha permès de calcular l'edat d'accés al matrimoni de lleidatans i lleidatanes i, també, el nombre de fills que tenien (70)

---

(67)- Vegeu sobre el particular les reflexions proposades per F. Lebrun a "La démographie urbaine en France sous l'Ancien Régime. Problèmes de méthode" APJ.M.A.C.H. pp 273-279

(68)- La tesi de J.P. Bardet és una de les més ambicioses que s'han plantejat en demografia històrica. L'autor ha assolit la reconstrucció de 15 000 famílies amb més de 6 000 d'elles completes però el volum documental és tal que ha calgut treballar amb una mostra de població triada sota un criteri de selecció alfabètic (els cognoms que comencen amb una inicial concreta, en aquest cas "B") que evita els tradicionals problemes de mobilitat i representativitat de la mostra. Vegeu J.P. Bardet, Rouen sur XVIIe et XVIIIe siècles. Les mutations d'un espace social Paris 1983

(69)- Sobre la definició del mètode i de la utilitat de les seves propietats és particularment clara la definició que en dona M. Bunge concordant totalment amb els nostres criteris i finalitats " el muestreo al azar esto es la extracción de un pequeño subconjunto a partir de un conjunto inicial o población (que puede ser infinita), de tal modo que la selección extraída no dependa de las propiedades de los individuos que la componen, sino que no los tenga en cuenta y sea, por lo tanto, libre de prejuicios y tendencias " (M. Bunge, La investigación científica, Barcelona, 1980⁷ p 35)

(70)- La base del mètode de mostreig ha estat la de triar un criteri que no fos socialment selectiu, sino absolutament guiat per l'atzar. Tal opció es fa gairebé imprescindible quan hom intenta de treballar sobre àmbits urbans i en períodes de temps llargs a causa de l'ingent volum de registres que fan gairebé impossible l'aplicació amb garanties mínimes del mètode de reconstrucció de famílies. En principi, com a criteri de mostreig alguns demògrafs havien pensat en la selecció d'una concreta parròquia urbana, deixant de banda la resta, criteri que, donada la distribució generalment classista de la gent en l'espai urba, podria haver comportat distorsions en l'avaluació, tant de les quanties globals de població com dels seus comportaments. Altra possible opció podia haver estat la de seleccionar un grup social concret, com va fer per exemple L. Henry en el seu estudi sobre Anciennes familles genevoises (Paris, 1956), cosa que implica oblidar un fet fonamental com és la demografia social diferencial, és a dir, la importància dels comportaments de classe en els més bàsics indicadors dels cicles vitals. En el context de la present investigació, hem optat pel criteri de seleccionar tots els individus el primer cognom dels quals, tant en baptismes com en casaments, tingué com a lletra inicial la "R", per motius evidents d'estabilitat en la grafia dels documents, perquè estem treballant amb una enregistraments sovint dubtoses i irregulars, i per l'important nombre de gent que, proporcionalment, compleix aquesta característica. En el conjunt dels registres d'un total de 4 356 casaments, els nois eren 255 i les noies

Els resultats sobre el primer aspecte són força explícits: els nois es casaven a una edat mitjana de 26,8 anys i les noies als 23,5 (vegeu quadres núms. 20-21). Aquestes edats coincideixen amb les tendències més comunes de la Catalunya dels segles XVI i XVII (71), que la fa més propera a les pautes de comportament europeu abans que peninsulars (72). No obstant, no volem deduir d'aquestes quanties una pretesa modernitat en la constatació del fet que els llerdatans accedeixen al matrimoni en unes edats més tardanes que la resta dels peninsulars, sinó més aviat una clara influència de les precarietats econòmiques que tenien que suportar la gent de l'època i que els feien pensar-s'ho dues vegades abans de decidir-se a fundar un nucli familiar nou, que, molt sovint, implicava també instal·lar-se en una casa nova (73). Cal imaginar que pel segle XVI, on l'esperança de vida no permetia pensar que tots arribessin a lluir canes, el fet que les noies es casesin als voltants dels 24 anys i els nois prop dels 27, quan, teòricament, ja no quedaven tants anys, ni tanta salut per tenir moltes criatures, quan ja s'havien viscut diverses escames pestilents i quan s'havien patit repetits hiverns de fam per causa de

---

248 Sobre aquesta selecció, es va cercar la data de naixement dels individus en què llur filiació no presentava cap tipus de dubte en el moment d'establir la relació i així vam poder fixar l'edat d'accés al matrimoni de 76 nois i 94 noies. Les quanties poden semblar reduïdes però creiem que les dificultats inherents a la documentació obligaven a un criteri ineludiblement selectiu. En qualsevol dels casos, els resultats, són suficientment indicatius com per a donar validesa als càlculs finals presentats. Càlculs que han estat elaborats a través del procediment presentat i definit per L. Henry, Manual de demografia, pp. 85-88 i 167-170.

(71)- J. Andreu i A. Simón expliciten que "Els estudis realitzats fins ara a Catalunya situen l'edat mitjana de l'home i de la dona en casar-se al voltant dels 27 en el primer cas i dels 22-23 en el segon, durant el segle XVII. Tot i que la falta de dades fa difícil la comparació, l'edat de l'home és semblant a la de països com Anglaterra, amb una mitjana de 27,8 anys entre 1650 i 1699 mentre que entre les dones hi hauria una tendència a casar-se més joves, de manera semblant al que passava a la resta de la península." (La població de Barcelona, p. 23).

(72)- Vegeu, per a una més àmplia evidència, la informació recollida per P. Kriedte, Feudalismo tardío y capital mercantil, Barcelona, 1982, pp. 29-32.

(73)- El patró de residència neolocal acompanya de manera gairebé paral·lela la tendència majoritària del predomini de les famílies nuclears. J.L. Flandrin, Orígenes de la familia, pp. 88-144 i A. Burguière, "Una geografia de les formes familiars", pp. 45-54 i aquest fet, segons J. Dupaquier és un factor crucial a tenir en compte "ce qui limitait, sous l'ancien régime démographique, la croissance de la population n'était pas tant la mortalité que la difficulté pour les jeunes de trouver un établissement, donc de "fonder un foyer" (Four la démographie, p. 49).

l'adversa climatologia i les precàries collites, és indicatiu de la penúria i de les restriccions que els imperatius econòmics exercien davant les pulsions de l'amor (74). Parafraçant P. Chaunu, la tardana edat d'accés al matrimoni va ser el millor dels mètodes anticonceptius de la Lleida clàssica.

5.3.4- POQUES CRIATURES A CADA CASA.

Un cop que la gent ha pres el determini de casar-se i iniciar una nova vida en parella, com a companys com deia P. Laslett, cal pensar en "planificar" la descendència. Tal terme, és abusivament actual, però, en realitat, totes les societats organitzen, d'una manera o altra, amb pràctiques més o menys conscients, la descendència que cada un dels agrupaments familiars pot tenir. L'absència de mètodes anticonceptius, tal i com els entenem avui, no implica de cap de les maneres l'existència d'una pretesa fecunditat "natural" (75). Res en societat pot accomplir aquesta condició, hi ha altres constriccions que cal tenir molt en compte

Tenim ja delimitats amb precisió alguns dels comportaments base com a punt de partida. primer, protagonisme de famílies del tipus nuclear, com és freqüent a l'Europa occidental i,

---

(74)- Caldria apuntar aquí que per les referències familiars de què disposem no es pot demostrar de manera inequívoca la presència d'una demografia social diferencial pel que fa a l'accés de nois i noies al matrimoni. No hem pogut verificar en els casos sotmesos a mostreig que per exemple els membres de les classes privilegiades es casin a edats més avançades que els camperols, per exemple

(75)- " l'expression même de 'fécondité naturelle' traduit une méconnaissance profonde des comportements et des mentalités des hommes du temps passé (et de ceux du Tiers Monde aujourd'hui) Dans toutes les sociétés humaines, la fécondité est réglée par l'institution sociale du mariage, qui ne peut être considérée comme un phénomène 'naturel' " a J. Dúpequier, Pour la démographie... p 47 i, també P. Vilar quan diu que " la 'demografia' humana no es de ningun modo una demografia 'natural' " (Crecimiento y desarrollo... p 42)

especialment, en les ciutats; segon, creació d'aquests agrupaments des del moment en què se celebra un casament que és rígidament controlat pels pares i, tercer, retardament notable del moment en què noies i nois poden sortir de la tutela paterna. Trets tots propis de Lleida i profundament similars als de l'entorn proper i, en qualsevol dels casos, de l'emmarcament socio-econòmic en què la ciutat es troba inserida com una part més del conjunt (76). Però, la següent qüestió a respondre és: un cop creada la nova llar, s'engresca la gent i tenen molts fills?. Les evidències majoritàries semblen indicar que no. Revisem-ho amb deteniment.

Hem parlat en planes precedents de la constatació evident d'una taxa de natalitat elevada, superior, fins i tot, a la que es considera pròpia per terme mig dels grans trets de comportament del règim demogràfic antic europeu, quantificada als voltants d'un 35-45 per mil (77) i que, a Lleida, sembla rondar entre un 55 i un 60 per mil. Aquesta notable proporció d'infants nascuts podria fer pensar en famílies que arrossegaven canalla amuntegada en unes vivendes cada cop més petites i progressivament insuficients per a encabir llargues i famèliques "proles". La realitat és certament diferent i, a la vegada, és comuna respecte a les trajectòries d'altres àmbits urbans (78). Sembla ser que la tendència a acumular llargues descendències és més pròpia d'àmbits típicament rurals; mentre que, a ciutat, les parelles tenen pocs fills, comportament

---

(76)- Revisau el balanç que en fa R. Rowland a "Sistemas matrimoniales" pp 119-128

(77)- M.W. Flinn, El sistema demogràfic, pp 27-63 i P. Guillaume i J.P. Poussou, Démographie Historique, pp 138-171

(78)- J. de Vries ens dóna pistes per a entendre algunes de les raons per les quals la grandària dels nuclis familiars és més reduïda a la ciutat que al camp, sobre tot pel transcórrer que, a la primera, comporta la continuada arribada d'immigrants, fet que, com més endavant constatarem, és un dels factors fonamentals de justificació de l'auge demogràfic de la Lleida del cinc-cents: "...los inmigrantes, aunque no formaban un grupo estructuralmente aparte y alejado del matrimonio, se casaban más tarde que los habitantes de la ciudad, lo cual hace plausible la hipótesis de que, en lugares receptoras de una inmigración de procedencia lejana, la dimensión media final de la familia sería menor que en otras circunstancias" (La urbanización de Europa, 1500-1800, Barcelona, 1987, p 249)

que, en cap dels casos, es pot considerar com una pauta estandaritzada, ja que sempre respon, en última instància, a l'evolució diferenciada de cada nucli i als lligams que aquest estableixi amb el seu entorn (79).

Amb tot, les realitats properes ens posen de manifest que, tant a Catalunya com a la resta del territori peninsular, les evidències ens mostren l'existència d'una natalitat urbana inferior a la rural (80). Així, en l'àmbit català, a través d'establir la relació entre casaments i nombre de fills nascuts, ens trobem amb índexs que pel segle XVII es poden quantificar als voltants de 4,7 a Balsareny (Bages), 6,1 a Setcases (Ripollès), 3,65 a Sant Feliu de Llobregat (Baix Llobregat), 3,75 a Tarragona, 4,6 a Terrassa (Vallès Occidental), 3,3 a Vilafranca del Penedès, 3,6 a Cassà de la Selva (81), 2,86 a Barcelona (82), amb certa tendència a l'augment en la centúria posterior i amb una tònica general de comportament certament irregular en cada nucli concret que, en qualsevol dels casos, no amaga el fet que, ni a la ciutat ni al camp, no trobem gaires famílies d'aquelles que farien cert el tòpic de tenir un fill per any. Cal tenir present que les precarietats de l'entorn redueixen aquesta ideal vitalitat natalista, perquè, si la vida fèrtil de les dones, realment, s'acaba als voltants dels quaranta anys, caldrà concloure que uns escassos quinze anys d'activitat no són molts per a unes mares sotmeses a unes condicions sanitàries pèssimes i una alimentació sovint aborrida i escassa (83).

---

(79)- J. de Vries, La urbanización de Europa, pp 232-237

(80)- J. Andreu i A. Simón, "La població de Barcelona.", p 12

(81)- Són totes referències recollides per R. Garcia Cárcel, Història de Catalunya, vol. I, p. 202 i notes 11 i 12, pp. 452-453

(82)- Referències del segle XVI per la ciutat de Barcelona, ens parlen d'uns més elevats índexs de la relació entre matrimonis i naixements al segle XVI que al XVII 3,75 front 2,86, amb un valor promig de 2,86 pels dos segles. La constatació és totalment normal emmarcada dins les tendències generals de comportament de la població catalana del període J. Andreu i A. Simón, "La població de Barcelona.", p 11

(83)- M.W. Flinn, El sistema demogràfic..., pp 43-73

Un cop revisades les realitats de les rodalies, podem comprovar que, a Lleida, les coses no són gaire diferents. El fet que els recién casats tenien pocs nens ho hem verificat a través de tres fronts diferents per tal de deixar poques ombres al dubte, davant unes fonts documentals sempre a revisar amb certs marges d'incertesa. Anem per parts.

La primera de les evidències és la que d'entrada varem considerar menys fiable i ens va portar tot seguit a cercar noves certeses. Es conserva al final dels llibres d'inscripció de les partides de bateig, una àmplia sèrie de llistats, a manera d'índex, on, a través del nom del pare, s'inscriuen totes i cada una de les criatures que neixien i, a través del nom propi, els que no tenien filiació coneguda (vegeu resultats sobre aquest particular en el quadre núm. 14). En un primer moment i sempre cautelosos en aprofitar al màxim qualsevol engruna d'informació, ens entretenírem en, primer, verificar la validesa de les inscripcions en l'índex per tal de saber si les negligències eren nombroses i, un cop acceptada la rigorositat -amb certes mancances-, fer, després, un recompte del nombre de pares referenciats i dels nens que, en conjunt, tenien al llarg de l'extens llistat alfabètic. Els resultats de la tasca se sintetitzen en el quadre núm. 15. La divisió cronològica és fruit de l'espai temporal abarcat per cada un dels diversos llibres de registre. La situació sembla prou explícita. La relació més elevada del nombre de fills per individu no és altra que la corresponent a un dels períodes de major auge demogràfic i no supera el valor d'un 2,34. A més, l'evolució secular és força significativa.

En els primers anys, fins 1536, la gent té pocs infants. Són els temps més conflictius del segle. Poc després, les coses es comencen a normalitzar i l'etapa central de la centúria supera, en tots els casos, un

valor de més de dos fills per individu, valor que, amb tot, és notablement baix. Sols al final, en el darrer dels llibres amb un índex fiable, la davallada es torna a fer significativa i, si hom compara les dades amb l'estroncament de la tendència alcista que havíem verificat a partir del 1576, les coincidències no deixen marge al dubte quan, a partir de 1578, el nombre de fills per individu torna a baixar fins un 1,72. Amb tot, això no era suficient i calia anar a la recerca d'altres indicadors abans de parlar amb rigor de quanties tan baixes.

En absència de reconstrucció de famílies, la gran majoria dels historiadors de la demografia han optat per un altre mètode per calcular el nombre de fills per parella. Es tracta de relacionar el nombre de naixements legítims amb els casaments, cosa que L. Henry considera com l'única opció possible per a medir la fecunditat dels matrimonis (84) i P. Goubert la defineix com un "quotien grossier mais non méprisable", perquè els resultats que permet d'obtenir són, sovint, molt propers als derivats de l'aplicació de la tècnica de reconstrucció de famílies (85). Per a Lleida, l'estudi d'aquesta relació té una primera limitació com és la impossibilitat material d'extendre-la al llarg de tot el segle XVI, per la ja constatada absència de registres de casaments fins l'any 1547. A partir d'aquest punt, les quanties resulten prou explícites. Malgrat haver deixat constància de l'evolució anual dels valors d'aquest quocient en el quadre núm. 22, ens remetem a l'avaluació per espais de temps més amplis, exigència en què tots romanen d'acord perquè els índexs anuals, que poden oscil·lar d'una manera més àmplia -entre 2,25 i 6,21 com a valors extrems a Lleida-, no

---

(84)- "Esta relación es la única medición -y sólo es aproximativa- de la fecundidad de los matrimonios, que puede hacerse fuera de la reconstrucción de familias (...). La evolución de este índice debe interpretarse con suma prudencia ya que puede variar bajo la influencia de la fecundidad legítima, de la edad al casarse y de la mortalidad de los adultos, teniendo en cuenta que estos dos últimos factores actúan sobre el periodo durante el cual pueden nacer hijos de uniones legítimas" L. Henry, *Manual de Demografía...*, pp 80-81

(85)- P. Goubert, *Beauvais et le Beauvaisis de 1600 a 1730*, Paris, 1958-1960, p. 36

resulten suficientment versemblants per avaluar l'evolució de comportaments que fluctuen, si de cas, en el temps mig. Així les coses, revisem l'evidència recollida en el quadre núm. 23.

La trajectòria de la segona meitat de la centúria resulta, novament, coincident, d'una banda, amb les grans tendències d'evolució del poblament i, d'una altra, amb l'habitud de què a ciutat la gent sembla tenir menys nens i nenes que al camp. Fins els anys 80, la trajectòria en el nombre de fills per parella que tenen els lleidatans creix sense aturar-se amb una progressió que culmina en la indubtable vitalitat demogràfica del decenni dels 70, on s'assoleix el màxim de 4,19 fills per parella. Soltadament, les coses canvien i, en la conflictiva dècada dels 80, es produeix una marcada baixada paral·lela al ja comprovat descens de la natalitat, amb el qual està profundament interrelacionat. Els darrers anys de segle, tornen a l'estabilitat i, així, la proporció de fills per parella torna a recuperar els valors de les etapes centrals de l'auge de meitat de segle. En conjunt, la relació secular es pot fixar en un valor quantificable en un 3,41 - proper al 3,75 de Barcelona i Tarragona- indicador, a la vegada, de què la gran majoria de la gent té pocs nens i de què, en conjunt, la natalitat presenta una evolució quantitativament destacada, tot i que sempre en dependència de les fluctuacions de la variable matrimonial (86).

Això no és encara tot. Hem parlat al principi de què intentariem analitzar una tan important realitat demogràfica des de tres fronts diferenciats. Ens en queda un darrer. En l'apartat anterior, hem explicat la proposta d'un mètode aproximatiu per avaluar les edats d'accés

---

(86)- V Pérez Moreda considera que pel conjunt peninsular aquest quocient té tendència a ser més elevat al segle XVI que al XVII. A Lleida, el valor promig de 3,41 és més proper als del XVII castellà abans que als del mateix segle, la qual cosa ens dóna mesura dels límits del potencial expandiment demogràfic del Principat en aquest segle. Vegeu "El crecimiento demográfico español en el siglo XVI. ", pp 66-68

al matrimoni a través d'un mètode de mostreig, la utilitat del qual ha facilitat a altres demògrafs arribar a conclusions vàlides davant volums ingents de treball manual. Tal mètode ens ha permès, així mateix, oferir un apropament a l'avaluació de les descendències familiars de manera semblant a la que es pot obtenir a través d'una exhaustiva reconstrucció de famílies. Els resultats de l'aplicació de tal metodologia de treball queden explicitats en el quadre núm. 24 (87). Quines són les principals conclusions que podem extreure del que posen de manifest les xifres concretes?. La realitat és que hi ha algunes coses notablement importants.

La relació de fills per parella segueix éssent notablement baixa ja que es pot fixar en 2,4 (88). Això, ratifica, en línies generals el constatat a través de les dues anàlisis anteriorment explicitades, tot i les diferències en les quanties. Però ara disposem pel conjunt del segle d'una relació de les freqüències en què les parelles tenien un nombre o altre de nens i nenes. Res no sabem, en primer lloc, de l'esterilitat definitiva, que, com en totes les societats, normalment afecta a una part de les parelles que es casen. A partir d'aquí, els fets semblen ratificar la tendència clara a què la gran majoria de la gent té pocs nens.

Tot i manifestar que l'exagerat nombre de parelles que solament té un fill (un 46,09%) pot ser abusiu i explicable per deficiències inherents a la qualitat del registre, la resta de dades segueixen un comportament similar. Sobre un 20,65% dels lleidatari.s tenen un màxim de

---

(87)- Seguint la norma de triar en funció d'un criteri alfabètic, hem fixat el nombre de fills de tots els individus que acomplien la condició que llur cognom tingués la "R" com a lletra inicial i, així, sobre un total de 24.189 registres de baptisme, n'hem trobat un total de 670, dels quals 210 han romàs com a de filiació dubtosa per manca de referències més àmplies en la identificació per possible risc de confusió davant noms i cognoms similars o per trobar la primera i única de les consignacions pocs anys abans de la data d'inici o d'acabament de la nostra observació etc

(88)- Aquest valor l'hem derivat del quocient entre el total dels 1.313 batejats entre els 670 pares consignats, eliminant en cada un dels grups els 210 indeterminats que modifiquen substancialment el valor final del quocient, reduint-lo a un poc significatiu valor: d'1,96

dos fills en el decurs de la seva vida conjugal i un 12,39% en tenen tres. A partir dels quatre fills amb un 7,39%, les proporcions cauen en picat: un 4,57% en tenen cinc, un 5% son pares de sis criatures, als voltants d'un 1% en tenen set i vuit respectivament, punt a partir del qual no se supera la unitat entre els que tenen entre nou i dotze criatures. En tota la mostra, no hi ha més d'un cas de pares que tinguin més de deu fills i cap que superi els tretze i, per tant, aquella idea de famílies que acumulen boques que alimentar fins acabar en la misèria de l'orfanat, com ens va retratar patèticament C. Dickens, no és el més freqüent de la Lleida del segle XVI.

Al cap i a la fi, el que compta és que el 91,09% de les famílies lleidatanes tenen menys de cinc infants, un 86,52% de les quals no arriben a ser famílies nombroses, en el sentit actual del terme (89). Tot plegat, ens resulta indubtablement indicatiu, d'una banda, de les precarietats de l'autoreproducció del grup en base a les capacitats del creixement natural propi i, d'una altra, de les tendències en què es mouran els agrupaments familiars, més si tenim en compte les elevades taxes de mortalitat infantil que, segons la gran majoria de les investigacions es poden calcular com a norma general de comportament en les societats pre-industrials.

Sic's ens queda per referir una qüestió força important. Hem parlat d'amor, del poder efectiu dels pares, de casaments, de família, de nens a casa..., però quin és el paper que la societat atorga a les mares en tota aquesta part fonamental de la trajectòria vital dels individus?

---

(89)- Segons M.T. Ferrer, a Sant Feliu de Llobregat " el 80% dels matrimonis tenen menys de 6 fills. Més de la meitat dels matrimonis no són famílies nombroses (no tenen 4 fills o més) i el major percentatge de matrimonis li correspon només un fill, pel que no és estrany, que aquesta societat tendeixi a l'estancament demogràfic perquè no es produeix un reemplaç de generació prou fort com per a superar aquest estancament. També hem de tenir en compte que el nombre de fills varia al llarg del segle segons les diferents causes econòmiques pestes, incidència de guerra. " M.T. Ferrer, "Resultat de l'estudi de la fecunditat a una parròquia catalana: Sant Feliu de Llobregat al segle XVII" Manuscrita, num. 2 Bellaterra, 1985, p. 136

Parem-hi compte, per no negligir en el nostre estudi la valoració d'un dels més transcendents i ignorats protagonismes en el dia a dia de totes les societats, pretèrites i presents.

5.4- LA DONA, UNA PEÇA CLAU DE L'ORDRE SOCIAL

"La mujer ha vivido la historia al lado del hombre, pero no del mismo modo, ni con su mismo lenguaje y formas de expresión. Los problemas que genera el reto de esta otra historia son múltiples. No es fácil. A los problemas técnico-conceptuales se suman los planteados por la naturaleza de las fuentes o los propiamente metodológicos" (90).

En poques paraules han quedat exposades dues idees troncal·s en el moment de donar el pas endavant per intentar entrar al, sovint, amagat univers femení: primer, diversitat en les maneres de viure i, segon, dificultat de posar-les en evidència. El primer problema a què cal enfrontar-se són els greus problemes heurístics que tal apropament té de partida. Centrem-nos-hi amb una mica de calma perquè, en bona mesura, és la base que permetrà donar cohesió a la nostra exposició.

Sense entrar en el que serien consideracions clarament ideològiques que podrien portar a prejudicis i, en el pitjor dels casos, a clars anacronismes, cal deixar constància de què indubtablement les dones no eren el centre entorn al qual s'articulava la vida pública de les gentes de l'Antic Règim, cosa que, per tant, justifica, novament, no tant allò de la "invisibilidad histórica", com el paper secundari que assumien en la

---

(90)- R. García Cárcel, "Invisibilidad histórica", en "Historia de una marginación. La mujer en España", Historia 16 núm 145 Madrid 1988 p. 24

vida pública i en la distribució de la riquesa (91). Així, la gran majoria del que s'ha escrit recentment sobre el sexe femení incideix, en particular, en els àmbits on de manera ineludible regnaven per dret propi: el món del matrimoni i de la maternitat (92). Sens dubte, en el marc d'aquest treball, era ineludible internar-nos, almenys, en la manera com són tractades les dones que neixen, es casen, tenen fills i es queden vídues en la ciutat de Lleida al segle XVI (93).

Estem, cal no oblidar-ho, en un món on el pes de la societat (àmbit rural té una força ineludible i aquest fet indubtablement condiona el seu paper. No estem pas davant aquell típic concepte de la dona preservadora de sabers tradicionals que, en bona mesura, permeten part de l'autoreproducció del grup i que la lliguen a un món proper a l'esoterisme, pel seu directe contacte amb les forces de la naturalesa que

---

(91) 'for most women therefore economic activity was controlled by men who dominated the economy and to whom they were married or otherwise related. Since ordinarily their economic and other activities were not regulated by the City or the companies, women left few traces of themselves in the records (...) Though as a result women do not appear in much of what follows, their inclusion is implied in the sense that their very real participation in the economic and social life of the city and even the companies was mediated through their social roles as wives and widows, daughters and domestic servants.' a S. Rappaport Worlds within worlds, structures of life in sixteenth-century London Cambridge 1989 p. 42

(92)- És en aquest sentit interessant comprovar com necessàriament moltes de les obres que intenten entrar en l'univers femení no han de fer en relació amb la seva trajectòria vital dependent del canvi d'estat en funció de l'accés o no al matrimoni. Parlar de 'la doncella', 'la casada', 'la vídua' i 'la monja' com es fa en l'obra de M. Vigil La vida de las mujeres en los siglos XVI y XVII Madrid 1985 remet a pensar que l'única possibilitat d'enfocament del tema és en la seva íntima dependència amb els comportaments que la relacionen ineludiblement amb l'home. La dona és així un objecte estudiat no 'per se' sinó en 'relació a' i són probablement algunes obres saxones les que es distancien d'aquest peculiar punt de mira, com és el cas de M. Prior (ed.) Women in English society (1500-1600) Cambridge 1985 per citar un exemple puntual.

(93)- No podem aquí oblidar de cap de les maneres que el paper de protagonisme social de la dona assolia el seu grau màxim a través de la institució matrimonial on es posen en clara evidència els límits dels tòpics tradicionals sobre la presunta protecció de les lleis catalanes sobre la dona i la seva aportació patrimonial. 'el paper de la dona en el matrimoni fou important... la historiografia catalana ha tendit a glossar la suposadament privilegiada situació de la dona catalana en funció de la cobertura de suport que per a ella suposava el dot... a través del dot, la dona-esposa actua com a intermediària entre els pares i el seu marit i entre aquest i els fills del matrimoni. El dot es transmet funcionant com una 'perseverança dels béns patrimonials a través de la filla i a favor dels nats'. Encara que el marit és l'administrador dels béns dotats, el domini dels mitjans és de la dona... encara que en realitat, l'autèntic propietari és el pare ja que la dona a l'hora de testar, si no té descendència només pot disposar de la meitat del dot, amb dret de reversió de la resta al donant. Només la dona pot disposar lliurement del dot i té descendència. La importància de la dona, és doncs condicionada a la seva tasca de reproductora.' R. Garcia Cárcel, 'La recerca sobre la família catalana' pp. 52-53

originen i preserven la vida, tal i com en R. Muchembled ens descriu un dels arquetípus tradicionals de la dona rural. Aquella dona que, d'una situació teòricament privilegiada, va passar, a mesura que es cohesionava la cultura de les èlits, a un segon pla de marginació com a part del món obscur i perillosament màgic de la cultura popular (94).

No són precisament aquestes les dones de la Catalunya de l'Antic Règim, i, per extensió, tampoc no són les de Lleida. Les d'aquí són esposes i mares, vídues amb possibles i, gairebé totes, per extensió, dones que col·laboraven al treball de casa, majoritàriament camperol. Estem, així, davant de les que actuen com a productores i reproductores. Papers que han articulat, tradicionalment, les discussions entorn al seu sotmetiment davant la preponderància masculina, en particular, el darrer, que resumeix la gran contradicció històrica de les femelles educar per, al final, mantenir una situació desigual. Amb tot, aquest tema no és el que ens pugui fer caure en el tòpic de marginacions i situacions de desigualtat que, en la societat de l'època, com gairebé en totes, tenen la seva concreta i precisa raó de ser, malgrat que ningú no les justifiqui. Cal aquí, per tant, reflexionar sobre el seu paper en el món rural.

A ningú no s'amaga que les dones de l'Antic Règim havien de tenir un destacat paper en moltes de les tasques agrícoles que ocupaven a la gran majoria de la població en el fat de treballar i, endemés, participaven, probablement, de manera directa en petites activitats

---

(24)- R. Muchembled parla de penetració d'"antifeminisme" a partir de la difusió de la cultura de les èlits, cosa que sembla realment excessiva. Si de cas, caldria parlar de progressiu menyspreu "oficial" de tots els elements integrants de la cultura popular, masculina o femenina. A més, es pot observar que la impregnació del món rural dels ideis i els modes de les classes dominants es va fer de manera molt lenta i, sovint, imperceptible. Primer, era més important el manteniment de les pautes que de manera tradicional havien assegurat l'auto-reproducció del grup social i, molt en segon terme, l'acceptació de les novetats externes que sempre s'introduïen amb cert recel. Vegeu R. Muchembled, "La mujer campesina en el norte de Francia (siglos XVII-XVIII)" *Debata* num. 7 València 1984 pp. 64-67.

manufactureres elaborades en el sí mateix de la comunitat domèstica i destinades al consum familiar o bé a petits intercanvis comercials ampliadors de la, sovint, precària base de subsistència. Són aquelles, escassament tingudes en compte, que, frec a frec amb marits i familiars, van a anar teixint, de manera imperceptible, els fils de la transformadora indústria domèstica.

Però, on són les evidències que ens permetin de donar raó de la realitat: d'algunes de totes aquestes afirmacions?. Aquí hem arribat ja gairebé a la punta del precipici: segons com donem el salt endavant, ens podem trobar immersos en foscor o bé trobar algunes petites espurnes de llum. En la nostra recerca, les principals fonts documentals, les que provenen de la sacralització d'aspectes profundament imbricats en el més íntim de la vida domèstica, necessàriament ens havien de donar indicis sobre alguns particulars de la vida femenina a la Lleida del segle XVI. Indicis sempre indirectes però suficientment explícits per a definir com eren tractades per una de les principals institucions socials de l'època, la que marcava les pautes principals de la moralitat pública en la convivència humana.

Ningú no dubtarà a aquestes alçades que, per a què se celebri un baptisme, el paper de la mare és fonamental. Doncs bé, elles són les menys citades. De cada inscripció d'un nou cristià, solament roman constància de les referències, aproximadament, de la meitat de les mares (51,86% per ser més exactes). Vol dir això que el més important pels eclesiàstics és conèixer la filiació del nen o la nena per via paterna. Del pare sabem gairebé sempre el nom, el cognom i la professió i, en menor mesura, la procedència, si és de fora de la ciutat. De la mare, ocasionalment, el nom i el cognom que, en la majoria de les vegades, és la

transformació al femení del que porta el marit. La mare és, també, la gran absent en el moment de controlar els qui neixen, ja que qui compta, de cara al bon ordre social, és el pare.

Situació diferent és la de la dona en casar-se. En el fons, un cert to de desigualtat en el tracte és igualment present en el moment de ser inscrites. Quan elles deixaven de ser solteres, calia concretar ben clarament allò del qui i el com. Revisem alguns subtils detalls que ens donen notícia de quin era el tracte públic ofert a les que anaven a convertir-se en consorts.

Pei que fa al tractament que reben els cònjuges, els nois són "honrat", mentre que les noies són "honesta". La tradicional divergència entre les qualitats que són pròpies d'un i altre sexe es posa de manifest, avalada, en aquest cas, pels que generen les normes de moralitat dominants. Ser honesta no implicava, en cap dels casos la presuposició de virginitat, ja que també les vídues el rebien. És més una remarca de la importància de les qualitats de modèstia i bones maneres que havien de caracteritzar, en la nova vida a iniciar, allò que Fra Lluís de Lleó va definir com La perfecta casada (95). Aquesta primera constatació no implica que no hi hagi una clara preocupació per deixar constància de les que són "donzelles". Aquest terme s'aplicava a:

"...la adolescente que se preparaba para el destino que se eligieran sus padres. Se suponía que las jóvenes no casadas eran inocentes, por eso cuando los moralistas se dirigían a ellas hablaban de las

---

(95)- Diu M.A. Durán que tal obra és una "bien trabada teoría para la subordinación" que es justifica com un al·legat en defensa de l'autoreproducció d'un determinat mode de producció (M.A. Durán, "Lectura económica de Fray Luis de León", Nuevas perspectivas sobre la mujer (Actas de las primeras jornadas de investigación interdisciplinaria organizadas por el Seminario de Estudios de la Mujer (U.A.M.) Madrid, 1982, vol. I, p. 259). Més que la defensa d'un mode de producció, el que s'intenta justificar són uns concrets patrons de vida familiar enmig d'unes determinades exigències de la moralitat catòlica dominant. Que, tot plegat, és part del mode de producció és una evidència que no precisa de més interpretacions des del moment en què tot es desenvolupa en un "mode de producció" en el sentit ampli del terme.

doncellas. La palabra soltera no se usaba porque en el contexto de la época hubiera tenido implicaciones deshonrosas para la destinataria (...). El modelo de doncella que predicaban los moralistas incluía la obediencia, la humildad, la modestia, la discreción, la vergüenza, el retraimiento, etc." (96)

En el total dels enllaços del segle, consten com a tals un total de dues mil noies que suposen un 45,93% (vegeu quadre núm. 19), éssent, així, el més important dels agrupaments en què queden englobades les femelles front a un 21,25% de vídues i un 32,82% d'indeterminades. Aquestes proporcions ja ens marquen d'entrada el tracte diferencial que rebien els nois en qui, evidentment, la preocupació per controlar la manera com accedien a un nou casament és, gairebé, inexistent, ja que la gran majoria pertanyen al grup dels indeterminats amb un 94,03%, a llarga distància dels vidus (4,5%) i dels fadrins (1,47%). Aquí, és on cal recordar un petit detall curiós. A diferència de l'evident preocupació per especificar qui és donzella en el moment de casar-se, la gran majoria de les vegades quan en el registre s'inscriu un "fadrí", sovint, el que s'està posant de manifest, ja ho hem dit abans, és que una dona vídua es casa amb un noi que encara no ha canviat mai d'estat civil (62,5%). Gairebé, sembla més un senyal d'alerta de què alguna cosa peculiarment poc corrent està passant.

Encara hi ha, però, més petites, però significatives evidències. Els orígens familiars de les noies, siguin locals o forànies, es fan constar de manera molt més acurada. Les referències sobre qui siguin els pares es posen de manifest amb més amplitud i detall en el cas de les noies (79,7%) que en el dels nois (73,1%). La dona en casar-se pot afectar l'estabilitat d'una trajectòria de filiació que, a Catalunya, és típicament agnàtica (transmissió de la propietat als fills mascles, patrilinealisme,

---

(96) - Segons M. L. Vigil, *La vida de las mujeres*, p. 18

obsessió pel linatge) (97) i cal tenir ben clars quins són els seus orígens familiars per tal d'assegurar un "bon futur" a la convivència familiar que s'està iniciant.

Per concloure aquestes puntuals observacions, dues notes sobre el paper públic de les dones. En l'acte de celebració dels casaments una de les mesures de garantia per a evitar esposoris clandestins -a l'estil de Romeu i Julieta- és, d'una banda, la signatura de capítols matrimonials, tal i com hem comentat anteriorment, on es fa de sobte present tot el pes de l'autoritat paterna, i, d'una altra, a més a més, existia un altre mecanisme de control materialitzat en la presència de testimonis en els casaments. La filiació socio-professional de tots aquests vigilants és tan diversa com ho és la complexa societat de la Lleida de l'època, des de religiosos a menestrals, estudiants i pagesos, nobles i foranis; mes, en cap dels casos, hem trobat la més mínima referència a què fos alguna ciutadana la que donés el vist i plau a la celebració d'un casament. La llar és, amb certesa, l'únic centre on la dona regna sense cap tipus d'entrebanc.

Però, això no és tot. De manera gairebé alarmant el sexe femení sembla ser el gran ocells. Sense caure en l'anacronisme d'esperar una participació públicament acceptada en el treball tradicionalment masculí, com és propi i peculiar de la societat industrial, resulta sempre sorprenent el fet que molt poques d'entre elles són citades com a individus laboralment actius. De les 4.356 noies que es casen a Lleida, solament 76 tenen algun tipus de referència pel que fa a activitats professionals, juntament a tres donzelles d'origen noble i que són citades com a "senyores". Aquestes són 72 que consten com a criades (1,65%), una

---

(97)- R. García Cárcel, "Pautas de conducta de la familia española" *Historia* 16, núm. 57, 1961, p. 50

molinera, una espadenyera, una pagesa i una pubilla. Totes ens resulten, a més, exemples significatius del pes dels comportaments endogàmics, ja que es casen amb iguals en els orígens socials i/o professionals (98). De la resta no se sap res, excepte d'una pastadora que és citada com a cap de família al Fogatge de 1553 (99). Qualsevol podria pensar que la producció a l'Antic Règim és, en bona mesura, cosa d'homes, si solament tinguéssim com a punt de mira el que es fa constar en els documents públics.

En el fons, totes aquestes evidències el que ens permeten de constatar no és altra cosa que una realitat que ja suposàvem de partida com és el fet que la dona no és de cap de les maneres el protagonista de l'acció social. És a dir, al darrere de comportaments tan íntimament humans com són el naixement i el matrimoni, hi ha una de les estructures troncal en la perpetuació de l'ordre social, la família. Institució aquesta que és la cèl·lula base a través de la qual es garanteix la reproducció, sota control legal i moral, dels homes i les dones, control que és ineludible dins el bon ordre de la transmissió dels patrimonis. I, a més, la família és el garant del manteniment d'unes determinades i molt importants tradicions que acaben definint part de les principals pautes d'una moralitat que, recolzada a Trento, conforma els comportaments de les gentes de l'època

---

(98)- Així: Elionor de la Marina, magnífica senyora, es casa amb un doctor en drets; les senyores Vicenta de Artoia i Mahull i Francisca de Rius amb un donzell; amb un magnífic senyor, respectivament, l'espadenyera Esperança amb un centrer, la molinera Susanna Solsosa i Miró, que ja havia quedat vidua es torna a casar amb un pagès que, probablement l'ajudarà a simultanejar ambdues tasques a l'igual, que la pagesa Caterina Puig i Junquera, mentre que la "pubilla" Caterina Llorenç tria a un noi sense professió coneguda, ja que, probable i cert, haurà de controlar el patrimoni del sogre. A.C.L., Llibres Sagramentals Casaments de 1547 a 1600, Reg. 19-21

(99)- De les 78 vidues i 9 dones sense cap altra referència, solemnt una consta amb ocupació professional coneguda: na Margarida, pastadora. J. Iglésies, El fogatge de 1553, vol II, p. 331. Mes ningú no dubta de la importància del treball realitzat en totes les esferes econòmiques per mans femenines, vegeu, per exemple, M. Vicente, "El treball de les dones en els gremis de la Barcelona Moderna" L'Avenc, num. 142, 1990, pp. 36-39 i C. Gil i R. Solé, "Família i condició social de la dona a la Catalunya Moderna" a DC AA, Mes enllà del silenci, Barcelona, 1988, pp. 93-112

(100). L'honorabilitat masculina i l'honestetat femenina no són altra cosa que una garantia d'ordre des de perspectives diferents. No es tracta aquí de demostrar o no l'evidència del sotmetiment, és més important la verificació de què cadascú aconsegueix un paper útil, en el sentit que fomenta l'estabilitat i continuïtat d'un ordre social que és justificat de manera ben conscient pels interessos de les institucions rectores de la societat del feudalisme tardà. I aquestes institucions no són solament les lligades a la definició de la moralitat religiosa dominant, sinó també les que gestionen els espais de poder local

Així, semblantment les autoritats municipals en el moment de dictar lleis reflecteixen, de manera formal, la manera com funciona el complex entramat de l'organització social i econòmica, amb els seus immobilismes i amb tota una immensa cura en protegir l'ordre establert de manera tradicional. A la ciutat de Lleida, a mitjan segle XVI, es dicta un corpus legal que ens dóna indicis clars d'algunes de les preocupacions que, en àmbits molt diversos de la convivència ciutadana, preocupaven els qui assumien les funcions de controlar el "bon estat de les coses". Indubtablement, els principals centres d'interès giraven entorn de la regulació de les activitats econòmiques, la preservació de l'ordre i de la propietat privada i la vigilància i cura de l'espai urbà comú dels ciutadans.

(101) Però, no queda, de cap de les maneres, velet que, al darrera d'

---

(100)- Sobre la doctrina i valoració moral de l'església respecte al paper de les dones en la vida conjugal vegeu A. Gil Ambrona "La mujer vista a través de la Iglesia en la sociedad catalana de los siglos XVI y XVII (Proyección social de lo "femenino" y justicia eclesial)" Manuscrita, num. 1, Bellaterra, 1985, pp. 79-91 i també juntament a I. Pérez "Fembras viles versus verges ideals: la justicia moderna i la dona" L'Avenc, num. 142, 1990, pp. 30-35.

(101)- Aquestes ordenacions municipals estan organitzades en quatre blocs: primer les "Ordinacions de l'Almussaf", segon, les "Ordinacions Santes i Comunes" autèntica normativa d'ordre públic ciutadà, tercer "Ordinacions concernents a la plaça" que regulen tots els temes vinculats al conflictiu control d'un mercat "protecció" de lliure, i quart, els "Capítols i Ordinacions dels oficis i altres arts" on es defineix part de l'estricta normativa del funcionament dels gremis. Vegeu A.H.M.L. Llibre d'Ordinacions de la ciutat de Lleida ("Epilogacio ordinacionum civitatis Ilerde") 7 d'Abril de 1599. Secció Manuscrita, Reg. 13.

moltes de les lleis, hi ha una clara preocupació pel control de l'ordre moral i religiós. I, en aquest sentit i tornant al tema que ens ocupa, es curiós comprovar que la dona té un tractament especial que comporta la redacció de dues ordinations relacionades amb la defensa d'una determinada moralitat com a pauta de regulació de llur comportament públic, cosa que en cap dels casos genera normativa encaminada a controlar el que fan els homes. Aquestes dues lleis, amb un redactat prou sucós, fan referència explícita a l'actitud pública entre els dos sexes en relació a les activitats sexuals "il·legals". La seva formulació concreta és la següent:

"Cap. LIII. De dir bagassa. Item tothom que publicament intitulara bagassa a alguna dona vint sous licostara divididos sis sous y vuyt al oficial real aqui primer sera vengut en noticia e sis sous y vuyt a la ciutat e altres sis sous y vuyt al acusador sino sia de la ciutat. Executar nos puga que jutjat no sia" (p. XVI).

"Cap. LXXXVI. De males dones estan entre bones. Item es establít a sinch de juny MDVI ainstant a les ordinations provehint que males dones no deuen estar entre les boes que tota ora y quant sera trobada una dona desonesta star y habitar entre les boes ne sia expellida y que lo sindich y faça gran cara e pahes comsia cosa desonesta e los oficials reals ne puguen esser compellits e ferne execucio" (p. XXIII)

Les exigències de la societat respecte al comportament de les dones queden suficientment ben clares. Estem davant una definició prou precisa del caire marginal dels comportaments sexuals fora del matrimoni, cosa que implica la segregació pública de les dones que es dediquen a aquest tipus d'activitats fora de norma i la penalització duríssima de qui s'atreveixi a marcar amb tal insult a qualsevol dona que es mogui dins els límits de l'honestedat. En poques paraules, església i municipi en defensa d'un concepte unànime de moralitat sexual, amb la dona com a protagonista central, no tant com a objecte a reprimir, sinó

com a peça clau de garantia d'ordre i estabilitat en el manteniment d'una "recta" vida familiar.

5.5- CONCLUSIONS.

L'acte de contreure matrimoni no és, solament, un feliç esdeveniment més en la vida privada dels individus. És un element fonamental per qualsevol societat que trobi en la família una de les seves peces clau d'autoreproducció i estabilitat. El que compta a l'hora d'entendre les motivacions que porten als individus a actuar, en un o altre sentit, són dos elements fonamentals: primer, els aspectes que, sota una perspectiva d'anàlisi bàsicament quantitativa, ens informen de les principals trajectòries per les que ha transcorregut la formació i consolidació de noves parelles i, segon, la manera com l'evolució en el llarg camí secular influeix en alguns dels aspectes base d'organització de la vida familiar.

Pel que fa al primer dels aspectes, cal fer constar que la nupcialitat és una de les variables demogràfiques que, tradicionalment, s'havia considerat com a dependent de la natalitat i, sobre tot, de la mortalitat. Darrerament, les coses han canviat i l'impuls donat als estudis sobre la família europea pre-industrial, ha posat de relleu la vital importància dels patrons que regulen els comportaments entorn al casament dels individus. Així, en estudiar la trajectòria secular del nombre d'asporis que se celebren a Lleida entre 1547 i 1600 es pot observar, d'una banda, una notable amplitud en les fluctuacions de les quanties absolutes dels casaments que s'administren, any a any, i, d'una altra, una

clara estabilitat, amb un tímid creixement en la tendència secular, producte de l'auge poblacional general del segle, cosa que, a més, es posa de manifest en una pausada taxa bruta de nupcialitat, quantificable en tot el període estudiat als voltants d'un 16 per mil. Aquesta dualitat s'explica, primer, per la directa repercusió dels elements conjunturals en temps curt i, segon, per la immutabilitat que, de manera tradicional, caracteritza l'evolució de l'accés a fundar una nova família en les societats pre-industrials.

Fora del recorregut en el temps llarg, a mig termini, la nupcialitat és una part més d'un gran mirall on es reflecteixen tots els cicles i esdeveniments en què es veuen embolicats els homes i les dones de la ciutat de Lleida, com a petites peces d'un món, sovint, en convulsió. En espais de temps curts, prenent la dècada com a unitat temporal base, el paral·lelisme i la interdependència entre els ritmes de naixement de criatures i de la celebració de casaments posen en evidència el seu indestruïble lligam. Si recordem el balanç exposat en el capítol anterior, comprovarem com es van reproduint algunes de les gran línies d'evolució que havíem considerat significativament arquetípiques. Des dels anys cinquanta fins l'inici dels setanta, augmenta el volum global dels casaments per decennis, cosa que es trenca sobtadament des de 1571 a 1580, anys en què coincideixen les dues ruptures demogràfiques principals del segle, la de la natalitat i la nupcialitat. Aquest estroncament no és altra cosa que un brusc pas endarrera ja que en els anys posteriors es recupera la tendència a l'auge com és habitual en les demografies d'antic tipus, és a dir, amb noves anades i vingudes que es fan evidents en el tambalejar-se dels darrers anys del segle.

Però, no és solament l'esdevenidor secular el que compta, sinó que, al llarg de l'any, les opcions i preferències dels lleidatans en triar el mes per casar-se no estan guiades solament per l'atzar, sinó que reflecteixen dues de les grans forces que guien la vida pública -i el casament n'és una part més- dels ciutadans de l'època. Dues limitacions redueixen el ventall dels dotze mesos on un pot fixar la data de la boda. D'una banda, març amb la quaresma i desembre amb l'advent són dues possibilitats a eliminar en funció de la normativa d'austeritat i moderació que el catalanisme aconsella i mana en aquests crucials períodes del calendari religiós. D'una altra, els mesos d'estiu, de juny a setembre, que acaparen una hiperactivitat evident en totes les economies que, com la de Lleida, són bàsicament agrícoles. Són els mesos on el camp es converteix en la nuvia exigent sense la qual el futur hivernal podria romandre incert i la gent, en termes generals, s'estima més deixar per més endavant la celebració d'una cerimònia, que sempre comporta algun tipus de complicació en l'organització i que podria fer perillar el fruit del treball pausat de tot un any d'espera. Així les coses, en els pocs mesos que queden la gent que ha decidit de fundar una nova família s'acumula a les rectories en espera de rebre un tan crucial sacrament.

Un cop administrat, les coses canvien. S'ha creat una nova família i, per tant, un nou nucli de gestió, administració i creació de patrimoni. Els pares dels nuvis en són prou conscients i actuen de manera que puguin manifestar, ni que sigui veladament, la seva conformitat amb el cònjuge que triin llurs respectius fills. Els testimonis que segueixen la celebració del casament així ho avalen (en un 41% dels casos) i, la signatura de capítols matrimonials, amplia l'autorització de l'església a la que atorga la societat civil (entre un 80-90% dels enllaços al llarg de la

segona meitat del segle). Aquestes prevencions no són exagerades. L'evidència demostra que la gran majoria de la gent que es casa ho fa per primera vegada (un 94,03% dels nois i un 78,75% de les noies) i els pares intenten controlar amb cura la manera com es garantirà l'estabilitat de la línia de filiació del grup familiar i, sobretot, com es preservarà un patrimoni, ni que sigui petit. Fins i tot els vidus i les vídues trien majoritàriament solters per tornar-se a casar, cosa que ens pot fer pensar en la possibilitat de què hi hagi una important proporció final de celibat definitiu, en particular femení.

Aquestes evidències i les repercussions que semblen tenir, s'expliquen en funció de l'edat en què els ciutadans de Lleida es casen. Per terme mig, els nois ho fan als 27 anys (26,8 per ser més exactes) i les noies entre els 23 i 24 (23,5). No ho fan tan tard com els joves europeus, però, tampoc, tant d'hora com els peninsulars i aquest fet s'explica per la precarietat de les bases econòmiques en què es recolza el creixement poblacional del segle XVI lleidatà que no afavoreix l'atreviment i l'impuls a institucionalitzar els imperatius de l'amor, encara que sí potencia una certa activitat sexual en els marges de la il·legalitat, sobre la qual hem parlat amb anterioritat.

Així les coses, si la gent es casa tard, si no té recursos folgats, si les malalties i la pesta segueixen fent de les seves, si la fam és una silent companya, la repercusió directa serà el naixement de poques criatures en el sí de cada nucli conjugal. Les famílies lleidatanes tenen pocs fills entre tres i quatre per parella (3,41 per terme mig, en funció del quocient entre naixements legítims i nupcialitat). Tot plegat, es fa palès quan constatarem, sense saber res sobre els matrimonis estèrils, la notable quantia de gent que solament té un fill (46,09%), juntament als que

n'infanten dos (20,65%) o tres (12,39%), punt a partir del qual les proporcions cauen en picat en valors cada cop més petits. El nombre màxim de fills que té una família lleidatana és de tretze i, en conjunt, el 91,09% de les parelles tenen menys de cinc criatures i d'aquestes el 86,50% no arriben a ser famílies nombroses, en el sentit actual del terme.

Com a punt i final, tant parlar de família, ens obliga a reflexionar sobre el paper de les "reines de la casa", sobre el paper de les dones, les grans protagonistes de la vida familiar, sovint, absents en les restes documentals que ens han quedat del passat. La dona en les societats del feudalisme tardà aconsegueix un paper similar al que desenvolupen els homes, en el sentit de què, simultàniament i sota criteris diversos, juguen un paper tradicionalment establert i ben delimitat per les classes dominants que acabarà justificant la perpetuació de l'ordre social establert. L'home és honrat, la dona és honesta. El control des d'institucions, tant religioses, com civils, de la vida sexual de la dona, abans, després i fora del matrimoni, és una preocupació ineludible per a tots, per tal de garantir la continuïtat en la reproducció d'una determinada moral familiar defensada aferrissadament a Trento i, a la vegada, una recta línia en la preservació d'un precís model de transmissió de patrimonis del(s) pare(s) al(s) fill(s)